

Pokalbis su prozininku, akademiku,
Lietuvos edukologijos universiteto dėstytoju
prof. Vytautu Martinkumi

„Tokia dvilypė ta mano kelionė: iš vienos pusės – technika, iš kitos – literatūra“

Donata Mitaitė: Koks Jūsų kelias į literatūrą? Kokios buvo pirmosios publikacijos? Kas globojo, kenkė?

Vytautas Martinkus: Iš tikrųjų kelias – tolimas. Mano pirmosios rimtesnės publikacijos atsirado 1965 metais. Apsakymai (novelės) tais metais buvo paskelbti trijuose leidiniuose – „Jaunimo gretose“, „Švyturyje“ ir „Pergalėje“. Su jais aš turėčiau sieti ir savo literatūrinės karjeros pradžia. O šiek tiek anksčiau, 1963–1964 metais, mano publikacijų pasirodė Kauno periodikoje.

D. M.: Ar Jūs tada jau studijavote?

V. M.: Tada aš studijavau Kauno politechnikos institute, buvau trečiakursis, susitikau su kitais studentais literatais. Pirmosios mano publikacijos ten ir atsirado. Buvo leidžiamas instituto *daugiatiražinis* laikraštis – taip anuomet vadinosi ir kitų aukštųjų mokyklų laikraščiai. Politechnikos instituto daugiatiražinis, arba tas savas, laikraštis buvo „Už tarybinį mokslą“. Redagavo jį inžinierius, dėstytojas Aleksandras Gluosnis.

D. M.: Ar į jį įsileisdavo ir literatūrą?

V. M.: Įsileisdavo. Publikuodavo literatūrinius puslapius. Lėmė ne vien redaktorius. Institutui vadovavo geras, gal net puikus rektorius (anuomet vadinamas *direktoriumi*) profesorius Kazimieras Baršauskas. Jis buvo gabių, bet neturtingų studentų, kartais sunkiai (dėl „biografijos“) stojančiųjų į institutą globėjas. Netipiškas technokratas. Gyvo, plataus proto. Ko gero, mus, literatus, jis pastebėjo pats, o gal laikraščio redaktorius Gluosnis

paprašė paramos. Ten susitikau Antaną Jasiūną-Jacinevičių – Leonido Jacinevičiaus tėvą. Jasiūnas (literatūrinis slapyvardis) tuo metu dirbo instituto laikraščio redakcijoje. Baršauskas su juo asmeniškai susitarė, kad paglobotų neapsiplunksnavusius rašytojus – pradedančiuosius. Tada atgimė tai, kas buvo prasidėję 6 dešimtmečio viduryje, kai institute studijavo Icchokas Meras. Jau 1954 metais įsteigtas susivienijimas „KPI literatų sambūris“. Pasirinktas toks ne visai kasdienis žodis – *sambūris*.

D. M.: O kas šį žodį pasiūlė?

V. M.: Sunku pasakyti. Autorystę dažniausiai reikia priskirti lyderiui. Icchokas Meras pirmininkavo tam sambūriui. Spėčiau, kad tai buvo paties Mero pasiūlymas. Žodis gal retas, neįprastas, kaip, tarkim, *Sajūdis*.

D. M.: Martinaitis kažkuriuo metu buvo sugalvojęs žodį *santalka*.

V. M.: Kažkas panašaus radosi ir Icchoko galvoje. Žodis buvo, o mes jį tikrai prisiminėme. 1963 metais, kai mes (mūsų buvo apie tuziną) atgaivino *sambūrio* veiklą, nekilo jokio noro vadintis kaip nors kitaip, pavyzdžiui, *sekcija* (dažnas sovietmečio jaunųjų literatų susibūrimų vardas), būreliu. Išsirinkome pirmininkę – Vilną Adomavičiūtę (prieš penkerius metus išėjo pomirtinis jos poezijos rinkinys). Vienus metus ir aš pirmininkavau. 1964 metais *sambūrio* dešimtmečiui išleidome almanachą „Mūsų žodis“. Tai – atskira istorija. Tarėmės su redaktoriumi dėl jo leidybos rotaprintu (buvo tokia spauda). Profesorius sutiko, pats paskambino spaustuvėn. Almanache dalyvavome beveik visi, per 10 autorių – Vilma Adomavičiūtė, Elena Blūdžiūtė, Aleksas Dabulskis, Jūratė Deksnytė, Jonas Kvedaravičius, Algimantas Liekis, Vidas Motiejūnas, Lilija Simonavičiūtė, Vladas Vyšniauskas... Ramūnas Klimas nesuskubo, neįteikė rankraščių – jis buvo ar tik ne antrame kurse. Almanachas išėjo pavasarį, gegužę staiga mirė rektorius, o rudenį kilo triukšmas: literatūrinis leidinys – be *LV* numerio, cenzūros leidimo spausdinti. Paaiškinome, kad rektorius

leido spausdinti, tačiau nerado jo parašo – vizos. Tokios ir nebuvo. Manau, profesorius ir nežinojo, kad reikia to *LV*. (Instituto mokslo darbai ir techninė literatūra buvo leidžiami, atrodo, be cenzorių priežiūros.) Gal apsigynėme, nes tiražo (likusio) neuždraudė platinti, nesunaikino. Jis nebuvo parduodamas, juo dalijomės su pažįstamais kitais miesto literatais. O Jasiūnas ir po profesoriaus Baršausko mirties jautėsi įpareigotas (arba įgaliotas) *sambūrį* globoti.

D. M.: Ką Jasiūnas veikė Politechnikos institute?

V. M.: Aš jau minėjau, jis talkindavo redakcijai. Gebėjo redaguoti. Gal ir mokslo darbus (jie buvo instituto Leidybos skyriuje leidžiami) redagavo.

D. M.: Ar jis nebuvo technokratas?

V. M.: Ne, jis buvo poetas ir dramaturgas. Prieš karą „Konrado kavinėje“ garsėjo kaip eilėraščių rinkinio „Gundymai“ autorius (jis tėra išleidęs tik tą, vienintelę, knygą). Dirbęs, atrodo, ir pedagogu. Bet tuo metu, kai aš jį sutikau, dar net nežinojau, kad jis yra Leonido tėvas. Jis buvo mielas inteligentas, plačios ir gilios pasaulėjautos. Jau tuo jis mums buvo patrauklus. Jis daug ir žinojo, ir galėjo patarti. Be abejo, jis – ne tokia spalvinga figūra, kokie buvo kiti mūsų pašnekovai – Valys Drazdauskas, Juozas Grušas, Kazys Papečkys, Vaclovas Šiugždinis ar Kazys Jankauskas. Juos truputį vėliau, bet irgi pažinome, pradėjome susitikinėti. Jasiūnas tikrai suvaidino reikšmingą vaidmenį mūsų – bent mano, tačiau gal ir Ramūno Klimo, ir Algimanto Liekio – literatūrinės karjeros kelyje. Algimantas – dabar žinomas istorikas. Bet jis irgi – to mūsų sambūrio dalyvis. Laikraštyje „Už tarybinį mokslą“ paskelbti pirmieji mano tekstukai – „Pasakyk tėvui“ ir kiti, vadintini miniatiūromis, novelėmis, apsakymais. Na, tokie – dažniausiai sugalvoti, ne iš savo patirties. Galbūt tais pačiais 1964 metais mus atrado ir miesto laikraštis, kuris tada vadinosi „Kauno tiesa“. Prie redakcijos nepriklausomai nuo mūsų

būriavosi to laikraščio talkininkai, rašantys tiek žurnalistinius, tiek literatūrinius tekstus. Su tam tikromis pertraukomis susirinkdavo, diskutuodavo. Maždaug apie 1965 metus atsigavo vadinamoji Kauno jaunųjų rašytojų sekcija. Ji po karo buvo aktyvesnė Kaune, nei Vilniuje. Vėliau jos veikla tik ruseno, paskui užgeso.

D. M.: Kodėl užgeso?

V. M.: Nes anuometinės tarybinių Rašytojų sąjungos Kauno skyrius irgi buvo užgesintas.

D. M.: Aš kol kas nesuprantu, kodėl jis buvo užgesintas?

V. M.: Užgesintas ar tiesiog užgeso, kai Rašytojų sąjunga, jos centrinė būstinė persikėlė į Vilnių, ten įsikūrė. Kauno filialas dar gyvavo, bijau pameluoti, ko gero, iki 1951 ar 1952 metų. Jis gyvavo tol, kol buvo pakankamai narių – rašytojų, kurie gyveno Kaune. Visi žymesni, oficialiai pripažinti rašytojai persikėlė iš Kauno į Vilnių. Tokia buvo kryptis. Ne iš Vilniaus į Kauną, bet iš Kauno į Vilnių. Kai narių sumažėjo iki vienženkliai skaičiaus, skyrius oficialiai baigė savo gyvavimą. Ne visi Kauno rašytojai buvo tos Sąjungos nariai. Dar buvo, kaip Aleksandras Žirgulys vadindavo, „buvusiųjų žmonių“. Žirgulys šitaip vadino tremtinius, iš gulagų grįžusius rašytojus. Tai paminėtieji – Kazys Jankauskas, Valys Drazdauskas, Edvardas Viskanta. Tik jų visų iškart į Rašytojų sąjungą nesugrąžino. Taip sumenko ir užgeso skyrius. Užgeso lyg ir savaimė, bet rašytojus, kaip ir kitus humanitarus, iš Kauno išvarė technokratinė valdžios politika. Iš Kauno juk buvo pašalinti visi humanitarijos židiniai. Neliko visų buvusių universiteto humanitarinių fakultetų. Neliko ne tik rašytojų. Neliko kompozitorių, sumažėjo dailininkų.

D. M.: Kodėl?

V. M.: Manau, kad anuometinės ideologijos sąlygomis tai buvo labai motyvuota.

D. M.: Kaunas – visada nepatikimas?

V. M.: Reikėjo sustiprinti, „sulietuvinti“ Vilnių. Kaunas pabuvo donoru. Valdžios apsispręsta, kad technologija, technikos pažanga miestui yra svarbesnės nei kitokios – humanitarinės – gyvenimo pusės. Tada ir susiklostė nuostata, kad Kaunas turi tapti techniku, inžinierių kalve, jų sostine. Pamažu, savaime visa tai, kas netechniška, Kaune buvo nuvertinama.

D. M.: Nuo mokyklos laikų Jūs vis dėlto turėjote save suvokti kaip humanitarą. Kas Jus nunešė į Politechnikos institutą? Ar čia buvo taip, kaip visi Tomo Venclovos draugai sakydavo: daugmaž vyresnėse klasėse pradedi jausti, kiek, studijuodamas humanitarinę discipliną ir vėliau, turėsi daryti kompromisų, o tu jų nenori. Ar Jums vis dėlto buvo įdomus technikos pasaulis?

V. M.: Techniką tikrai mėgau. Mane ypač traukė tokia technika, kurios man stigo, – fotoaparatai, dviračiai ar motociklai, radijo aparatūra. Aš linkau jos pusėn, pats mėgau prie jos krapštytis. Mėgau ką nors, pradedant laivais, plaustais, konstruoti. Gamindavau vėjo jėgaines. Tai buvo sudėtinga, nelengva. Reikėdavo iš kažkur gauti detalių. Jų negalėjau nusipirkti ir dėl to, kad neturėdavau pinigų. Vėliau pramokau konstruoti radijo aparatus.

D. M.: Ar girdėdavote?

V. M.: Girdėdavau. Pradžioje tik artimas, galingas stotis, bet vėliau – visokiausias. Kaimynystėje, Balnių kaime, gyvenęs Romualdas Norkus (mudu mokėmės toje pačioje Eržvilko gimnazijoje) buvo „turtingesnis“ – turėjo ne tik radiją, bet ir fotoaparata, fotolaboratoriją. O man jų trūko. Fotoaparata „Smena“ nusipirkau už iš tetos pasiskolintus pinigus. Paskui

reikėjo atiduoti skolą – per vasaros atostogas ėjau uždarbiauti į melioraciją. Fotodidintuvą pats pasidariau, gavęs iš fizikos mokytojo objektyvą, linzių. Bet aš mėgau ir knygas.

D. M.: Kol nenuėjome nuo gimnazijos labai toli, papasakokite apie Jūsų jubiliejinėje kalboje minėtą pasirašytą dokumentą kovoti už Lietuvos laisvę.

V. M.: Buvo 1956–1957 metai. Bet tai susiję ne su technika, o labiau su literatūra.

D. M.: Jūs tada dar mokėtės mokykloje?

V. M.: Ėjau keturioliktus. Buvau jau aštuntokas, ir tik sušvelnėjęs politinis klimatas pagelbėjo. Visai kitaip – gulago link – gyvenimas galėjo pasisukti, nors tebuvo paauglys. Bet grįžtu prie technikos ir literatūros.

D. M.: Ne, Jūs kažką pasakėte ir nebaigėte. Man tiesiog įdomu.

V. M.: Aš ir noriu paaiškinti. Reikia grįžti. Būtent prie literatūros. Tos alternatyvos – technika, inžinerija ar literatūra? Aš labai mėgau skaityti. Jau penktoje klasėje bandžiau ir pats šį tą parašyti. Eilėraštką. Mokytoja buvo įklijavusi jį į sienlaikraštį. Po to aš perėjau iš Girdžių septynmetės mokyklos į Eržvilko gimnaziją (tiesa, tada jau pervadintą vidurine; dabar vėl – gimnazija). Po metų ar pusantrų pradėjau rašyti. Rašydavau dažniausiai prozos tekstus, nes mėgau nuotykinę literatūrą. Gal sekdamas rašiau. Aš tų savo rašymų neslėpiau – apie juos žinojo mano klasės draugai. Galbūt tas noras rašyti mane suartino su kai kuriais moksleiviais. Pradžioje dviese, paskui trise pasikalbėdavome apie tai, kad yra svarbesnių dalykų nei tokie literatūriniai rašiniai. Tuoju metu iš mokyklos daugelis išėjo partizanauti. Ir mokytojų, ir mokinių. Tuo metu jau visi buvo arba žuvę, arba suimti. Mokykloje buvo „ramu“. Sutarėme steigti pagrindinę kuopelę. Surašėme įstatus,

pasirinkome slapyvardžius, pasivadino skambiai – „Antitarybine Lietuvos kovotojų organizacija“.

D. M.: Ar ten buvo gimnazistų organizacija?

V. M.: Taip, gimnazistų. Mes veikėme trise. Dėl konspiracijos. Pagal sumanymą turėjo rasti ir daugiau trejetų. Mes rašėme atsišaukimus, mėginome juos dauginti – perrašydami „per kalnę“. Per spalio šventes 1956 metais Eržvilko miestelyje juos išklįjavome – ir mokykloje, ir gatvėse, ir prie kapinių, paskui – dar apylinkėse. Tokia ta mano revoliucinė veikla.

D. M.: O kuo jinai baigėsi?

V. M.: Visai nauju – savivertės – jausmu, pasididžiavimu, kad išdrįsime, padarėme, ir nemažu išgąščiu, nes ir mokykloje, ir visur kitur prasidėjo ieškojimai, tardymai. Dėl savęs jokios baimės gal nė nejaučiau, bet vis pagalvodavau apie tėvus, kažkodėl apie juos. Maniau, kad jie kentės, atsakys už mane. Nuščiuvome kaip pelytės ir buvome tokie gana ilgai – beveik metus. Matyt, kažkas aną naktį mus matė, gal mokyklos sargas įtarė, nežinau, bet visi trys buvome suimti. Per Žolinę, rugpjūčio viduryje, mus visus tris surinko. Prasidėjo tikri tardymai. Dviese su Gerardu tik vėlų rudenį sugrižome į mokyklą. Trečiasis, Algis, – ne. Vėliau sužinojau, kad jam teko išvažiuoti į Mogiliovą.

D. M.: Ar jam buvo liepta ten išvažiuoti, ar jis jau tiesiog bėgo?

V. M.: Matyt, „liepta“ – ne visai tas žodis. Jis buvo metais už mane vyresnis, be to, galbūt susekė ryšius su kitais suaugusiais, ne tik su mumis. Per teismą ar be teismo, tačiau iš Vilniaus jis pakliuvo į vaikų namus-koloniją Mogiliove. Tai jau buvo sankcija. Gal porą mėnesių sirgau ausų uždegimu, tik prieš žiemą grįžau į mokyklą. Dar nesyk, kas kelios savaitės, būdavau kviečiamas pokalbio pas direktorę, kartais kabinete sėdėdavo ir enkavedistas. Kalba vis ta pati: kur toji mašinėlė? Jie tebeieškojo

iš direktoriaus kabineto dingusios rašomosios mašinėlės. Nieko negalėjau apie ją pasakyti. Atsišaukimus rašėme ranka, spausdintomis raidėmis. Maždaug taip tas epizodas ir baigėsi. Pažadėjau tėveliui niekada nesivelti į politiką.

Grižkime prie literatūros ir technikos. Kai vienuoliktoje klasėje buvau auklėtojos paklaustas, ką aš toliau veiksiu, nelabai žinojau. Tais laikais buvo būtinos charakteristikos, jų reikėjo stojant. Auklėtoja Elena Paulikaitė buvo lituanistė. Labai jauna. Ji sako: „Niekur neįstosi, jeigu nebūsi komjaunuolis. O į komjaunimą tavęs, pats žinai, nepriims.“ Auklėtoja su kažkuo vedė derybas. Sėkmingai. Gegužės mėnesį mane įrašė į komjaunimą. Po egzaminų gavau charakteristiką – rekomendaciją į Politechnikos institutą.

Tada išvažiavau į Kauną. Gal ne visai lengvai, bet įstojau. Aš pasirinkau specialybę, į kurią konkursas buvo mažesnis. Tuo metu buvo labai labai madinga radijo inžinerija. Gal labiau domėjausi radijo technika, bet pasirinkau energetiką.

D. M.: O ką tai reiškia?

V. M.: Studijavau elektros tinklus ir sistemas. Buvau ruošiamas dirbti elektros stotyse, montuoti ar prižiūrėti elektros tinklus.

D. M.: Bet nedirbote nė dienos?

V. M.: Dirbau. Bet tai – kita istorija. Pagal Chruščiovo įsakymą mus vertė dirbti pirmame ir antrame kurse – pirmus tris semestrus. Pusantrų metų mes dirbome pagal pasirinktą specialybę. Aš – elektriку Kauno elektros tinkluose. Oro linijų, vėliau – kabelinių linijų skyriuose, laboratorijoje. Mokydavausi vakarais. Tokia buvo tvarka, panaši į vakarines studijas. Dirbau paprastą elektromonterio darbą, bet laikiau kvalifikacinius egzaminus. Išsitarnavau iki antros ar trečios elektromonterio kategorijos, nes skirtinguose skyriuose reikalinga skirtinga kvalifikacija. Nedaug aš ten tepakilau.

D. M.: Ar už tą darbą mokėdavo, ar ne?

V. M.: Mokėdavo. Nesakyčiau, kad labai daug, bet mokėdavo. Kol gaudavome atlyginimą, neskirdavo stipendijos.

D. M.: Ar atlyginimas buvo bent kiek didesnis už stipendiją?

V. M.: Didesnis. Dvigubai ar net daugiau. Bet mokytis buvo sunku. Rytai darbas prasidėdavo aštuntą. Pavaikare nuo penktos valandos reikėdavo ateiti į auditorijas. Dažnai ir pavėluodavome, nes elektromonterio darbas sunkiai planuojamas: išvažiuojes į avarijos vietą, nesugrįši, kada nori.

D. M.: Kaip tada atsirado literatūra?

V. M.: Galima sakyti, dirbant ir mokantis literatūros nebuvo. Tik 1962 metais, kai buvau trečiakursis, per vasaros atostogas ir po jų vėl grįžau prie bandymų ką nors parašyti. Tokia dvilypė ta mano kelionė: iš vienos pusės – technika, iš kitos – literatūra. Na, vėliau dar – filosofija. Studijuodamas neišdaviau technikos. Tęsiau studijas. Tačiau lyg ir pajutau antrąjį kvėpavimą – rašiau daug, gal sekėsi, juk kai kas pagirdavo. Labiau nei mokykloje. Pirmiausia – Jasiūnas. Jis atidžiai sekė sūnaus Leonido rašymus, tuomet jau publikuojamus, gerai vertinamus. Skyrėsi jų dviejų požiūriai į literatūrą. Matyt, nė iš tolo negalėjau su Leonidu lygintis, bet jo tėvas kartais labai kritiškai, matyt, dėl savo konservatyvaus požiūrio į literatūrą, o gal dėl Leonido savarankiškumo, apie jį atsiliepdavo, o mane, nežinau net už ką, gal už literatūros abėcėlės neišmanymą, vis pagirdavo, visai patikino nemesti rašymų.

D. M.: Ar Jūs buvote pažįstami su Leonidu?

V. M.: Iš pradžių, kol jis gyveno Kaune, nebuvo. Jis studijavo Vilniuje. Paskui visa Jacinevičių šeima persikėlė į Vilnių. Asmeniškai susipažinome tik po jo tėvo mirties. Jasiūnas mirė

1971 metais. Jis susirgo džiova. Aš jį dažnai lankiau Romainių sanatorijoje Kaune, kur jis gydėsi. Mes ten ir apie Leonidą pasišnekėdavome. Bet su Leonidu suartėjau, kai buvau išleidęs savo pirmąją knygą. Beje, išsiunčiau ją su autografu į Vilnių Jasiūnui, o ji sugrižo su paštininko prierašu – „Adresatas nerastas“. Kol aš susiruošiau ieškoti „adresato“, jo neliko tarp gyvųjų. Neišpakuotą banderolę atidaviau Leonidui, kai jis, jau pats pavargęs nuo gyvenimo, ėmė gailėtis savo ginčų ar net kivirčų su tėvu, daug palankiau jo kūrybą vertino, rengėsi sudaryti ir išleisti jo raštų tomelį. Nesuspėjo.

Jasiūno rekomenduotas 1965 metais atvažiavau į Vilnių, į jaunųjų prozininkų seminarą. Tą rudenį aš pirmąkart atėjau į Rašytojų sąjungos būstinę. Posėdžių kambaryje, antrame aukšte, mane konsultavo Adolfas Sprindis. Buvo ten ir Alfonsas Bieliauskas, ir kiti rašytojai. Aš noriu pabrėžti – tai įvyko per Antano Jasiūno rekomendaciją. Jis kažkaip sužinojo apie tą seminarą ir mane prispyrė, kad aš sudėčiau savo tekstus ir nusiųščiau. Jis parašė Jonui Mikelinskui rekomendacinį laišką. Tuo metu Mikelinskas turbūt jau buvo pradėjęs dirbti konsultantu. Seminaras mane šiek tiek „išgarsino“ Vilniuje: kronikoje buvau paminėtas kaip dalyvis. Po to, kitais metais, kaip minėjau, pirmieji apsakymai buvo paskelbti „respublikinėje“ spaudoje. Bet inžinerijos mokslus baigiau, diplomą apgyniau. Diplominis darbas – turįs ir praktinės vertės. Kai važiuoju per Jonavą, visuomet pasižiūriu į aukštos įtampos linijas, kurios nutiestos tarp Chruščiovo laikais pradėtų statyti blokinių daugiabučių kvartalų.

D. M.: Koks tada buvo Jūsų diplominis darbas?

V. M.: „Elektros energijos tiekimas Jonavos miestui“. Ar panašiai. Jonavoje buvo planuojama statyti naujus gyvenamuosius kvartalus – dešimčiai ar daugiau tūkstančių gyventojų. Projektus rengė Miesto projektavimo institutas, kuriame aš atlikau praktiką. Buvo rengiamos projektinės užduotys, renkama medžiaga darbo brėžiniams. Taigi įsiterpiau į tuos didelius darbus ir aš. Pateikiau, skaičiavimais palyginau kelis vadinamosios aukštos įtampos

(dešimties ir trisdešimt penkių kilovoltų) linijų variantus. Ieškojau optimalaus sprendimo. Diplomą apgyniau labai gerai. Apgynęs darbą, tik po metų gavau inžinieriaus elektriko diplomą, o iki 1971-ųjų dirbau Žemės ūkio projektavimo institute projektuotoju, grupės vadovu. Projektavau gyvenamųjų namų ir gamybinių pastatų elektrines dalis, elektros pastotes, vidaus ir lauko elektros linijas. Žemos ir aukštos įtampos. Įvairiose Lietuvos vietovėse. Projektuodamas dešimties kilovoltų elektros linijas ančių fermoms Kintuose, atradau man nepažįstamą, išpūdingą Nemuno delta, Rusnę.

D. M.: Jūs dirbate kaip inžinierius, bet tampate filosofu?

V. M.: Dar viena paralelė. Juk esu dvynys. Štai delne yra viena linija, bet yra ir kita. Filosofija susijusi ne tik su mano inžinerija, bet ir su literatūra. Buvau paskirtas į Filosofijos katedrą. Prielaidos tam buvo literatūrinės. Kadangi pradėjau „garsėti“ kaip rašantis – mane pamatė instituto profsąjungos ir komjaunimo aktyvistai ir pradėjo kviestis į renginius, siūlyti darbus. Būdavo rengiami instituto meno festivaliai, literatūros, muzikos vakarai – jiems reikdavo scenarijų. Taip atsirado tas ryšys. Vėliau jis ir pavirto siūlymu tapti „filosofu“. Skamba neįtikimai, bet taip buvo. Tuo metu marksizmo-leninizmo „studijos“ buvo skaidomos į kelias disciplinas, tarp jų atsirado filosofija. Aišku, irgi marksistinė-lenininė. Ką tik įsteigta instituto Filosofijos katedrai trūko dėstytojų. Filosofijos studijų Lietuvoje nebuvo, bet jau buvo praėjęs metas, kai Maskva siūsdavo į Lietuvą filosofų, dažniausiai rusakalbių. 7 dešimtmetyje ne vienas filosofas Lietuvoje radosi iš Vilniaus universiteto absolventų fizikų, matematikų ar filologų. Kai baigiau ketvirtą kursą, instituto komjaunimo lyderis Justinas Antanaitis sako: „Norim tave parekomenduot filosofams.“ – „O kodėl filosofams? Kam aš jiems?“ – „Tu rašai, o jiems reikalingi žmonės, galintys rašyti apie techniką, filosofuoti.“ Atvirai tariant, apie filosofiją tada mažai teišmaniau. Net „valdiško“ jos kurso nebuvau dar išklausęs. Bet pasiūlymas kiek suintrigavo. Tuo pat nubėgau į biblioteką. Humanitarinių knygų ten buvo mažai. Dalis

jų buvo pervežta į Vilniaus bibliotekas, dalis prapuolė, sunyko. (Jau vėliau kituose rūmuose – Kęstučio gatvėje – užtikau auditoriją, prikrautą humanitarinių knygų iš prieškarinio bibliotekos. Knygos buvo suverstos, paliktos pelėms – niekam nereikalingos.) Bet viena kita knyga buvo kartotekoje. Radęs užsisakiau Immanuelio Kanto „Grynojo proto kritiką“ rusų kalba. Knyga išleista Sant-Peterburge, XIX a. pabaigoje. Ją parsinešęs, skaičiau ir kamavausi, pasidėjau net po pagalve: ir iš pradžios skaitau, ir iš pabaigos – nieko nesuprantu. „Na, jau ne, – galvojau, – nebus iš manęs filosofo.“ Susiradau gal ir paprastesnių knygų. Patiko Platono „Puota“ ir „Faidonas“, abu tarpukaryje Račkausko versti, su Sezemano įvadu. Vėl svarsčiau: „Kodėl gi man nepamėginti?“ Ėmė atrodyti, kad man to reikia. Reikia gal ne tiek, kiek inžinieriui, bet kaip žmogui, kaip literatui arba tiesiog į literatūrą besidairančiam. Savo rezistencinę poziciją buvau gana sąmoningai paslėpęs, uždraudęs sau ją prisiminti. Gal ji tūnojo sąmonėje, pavirtusi monstru, fobija. Taigi manęs negąsdino oficialūs marksizmo lipdukai, užklijuoti ant Filosofijos katedros. Rūpėjo, kas anapus jų. Dar nebuvo suvokęs, kokie stiprūs ryšiai tarp anuometinės ideologijos, politikos ir joms tarnaujančios filosofijos. Taip vieną gražią dieną aš buvau pakviestas pas anuometinį katedros vedėją docentą Aleksą Čedavičių. Jis, kiek paklausinėjęs, kaip sekasi mokytis ir rašyti, sako: „Gerai, jeigu rašai ir filosofija domiesi, – mums modernių dėstytojų reikia. Tik savarankiškai teks daug dirbti.“ Sukirtome rankomis. „Skaitysiu, – pamaniau sau, – kas man reikšminga, ne vien tai, kas jums reikalinga.“ Žmona (buvome tik ką apsivedę) atkalbinėjo: „Važiuojam į Tauragę, ten – beveik tavo tėviškė.“ Buvome jauna šeima, nors duktė dar nebuvo gimusi, bet rūpėjo didesni atlyginimai, trūko pastogės. Tuo atžvilgiu Filosofijos katedros asistento vieta neviliojo: ir alga maža, ir gyventi neturime kur. O ir pati filosofija – kažkur danguje, man reikės ruošti, pačiam ją studijuoti. Bet užsispyriau, pradėjau. Gavau laiko savarankiškoms studijoms. Apsiverčiau knygomis. Pats ieškojau to, kas kitų buvo vadinama marksizmu. Buvau ir Thomo More'o gerbėjas, stebino jo kilni laikysena, buvau labai naivus jo

„Utopijos“ skaitytojas, vienai vienas galandau dantis į Marso „Kapitalą“. Iš inžinerijos dalykų pasirinkęs matematiką, mėginau perkąsti matematinės logikos dalyką, man gal ir per kietą riešutą. 1968 metais aš turėjau išvažiuoti į Maskvą, į aspirantūrą. Buvau nusiuntęs dokumentus, parašiau referatus. Gavau kvietimą laikyti egzaminus. Neišvažiavau: nebuvo drąsos palikti šeimą – dukrai Linai ėjo antri metai, rengiau knygos rankraštį, projektuodamas nemažai uždirbdavau. Likau tarp literatūros, filosofijos ir inžinerijos. Kryžkelėje užtrukau. Ne vien dėl to, kad kurį laiką dirbau ir inžinieriumi. Jau po metų gal turėjau būti nuo filosofijos studijų ir dėstyto atleistas. Kalbėdamasis su katedros vedėju, nepasakiau apie savo rezistenciją mokykloje. Negaliu sakyti, kad gudravau, ką nors slėpiau. Tiesiog iš vaikiško naivumo nesusiečiau tu anuomečiams ideologams absoliučiai nederamų dalykų. Be to, ir man jie galėjo susiliesti tik sąmonei kažką giliai užkasus į sąmonę. Vedėjui užteko to, kad esu komjaunuolis. Nepaklausė, ar stosiu į kompartiją. Paklaustas, matyt, būčiau susivokęs, atsakęs, kad vargu, nes tokių, kaip aš, ji pati nepageidauja. Juk apie tai prabilau pats. Bet 1966 metais, kai jau buvau tos katedros asistentas, subruzdavo miesto literatai. Kaip minėjau, prie „Kauno tiesos“ buvo jaunųjų rašytojų sekcija, joje suregistruota per šešiasdešimt rašytojų.

D. M.: Apie šešiasdešimt?

V. M.: Netgi daugiau. Tai sekcijai vadovavo aktorė Veronika Ruminavičiūtė, kuri laiką buvusi Miltinio studijoje. Bet Miltinis ją iš ten išvarė. Ji liko vieno Kauno teatrų aktorė (vaidindavo vaikų roles). Ji buvo ir žurnalistė. Kaip žurnalistė, atrodo, anuometinės miesto valdžios pastūmėta, ji tapo (buvo tiesiog paskirta) atkuriamos jaunųjų rašytojų sekcijos pirmininke. Ji tą sąrašą plėtė, aktyviai plėtė. Ką ir kaip kas rašė, nebuvo svarbu. Tapti sekcijos nariu užteko prašymo. Kai į sekciją atėjo žmonių, kurie buvo gal talentingesni ir ambicingesni, jie tam pradėjo nepritarti – nutarė reformuoti sekciją, atsikratyti „grafomanais“ ir jos nariais patvirtinti ne visus. Idėja buvo rizikinga, nes patiems

pasakyti, kas ko vertas, buvo sunku. Surašėme visų publikacijas, svarstėme. Bet prisidėjau prie šitos pertvarkos – mane išrinko atnaujintos, sumažintos iki keliolikos narių Kauno jaunųjų rašytojų sekcijos pirmininku. Kad išrinko, – gerai. Pradėjome rengti teorinius seminarus, skaitymus. Liko daug nepatenkintų. Tačiau gal ne dėl to sekcijos naują pirmininką iškvietė į Kauno partijos komitetą. Iškvietė formaliai, kad jį oficialiai patvirtintų, pripažintų.

D. M.: O kodėl – ne komjaunimo? Taigi jūs – jaunieji ar jau – ne jaunieji?

V. M.: Tų jaunųjų amžius – nuo moksleivio iki pensininko. Be to, visa valdžia buvo kompartijos rankose. Man liepta užpildyti kadru įskaitos lapą, lyg darbovietai, atnešti charakteristiką, – žodžiu, iki posėdžio buvo sudaryta mano dosjė. Pakviestas įeinu. Mane pristatė: toks ir toks, naujasis miesto literatų vadas. Viskas lyg ir gerai. Komjaunuolis. Filosofijos katedros asistentas. Bet reikia, matyt, kažko klausti, ir manęs klausia tokio paprasto ir visiems posėdžiautojams svarbaus dalyko: „O kada stosit į komunistų partiją?“ O aš jiems iš tokio savo, jau minėjau, švento naivumo atsakau: „Niekada nestosiu.“ – „Kaip – nestosit?“ Vėl sakau: „Manęs juk nepriims.“ Jau su nuostaba: „Kodėl?“ – „Esu buvęs pogrindinėje, antitarybinėje, organizacijoje.“ Visų akys! Mirtina tyla. Paskui pirmojo sekretoriaus ir, atrodo, miesto saugumiečių viršininko tarpusavio replikos. Jų esmė: kodėl tokių dalykų neišsiaiškinta iki posėdžio? Sprendimas: „Klausimą atidėti.“

D. M.: Ar Jus patvirtino sekcijos pirmininku?

V. M.: Napatvirtino. Napatvirtintas negaliu juo būti. Pirmininkavimą perdaviau kitam. Vėl sušaukėme susirinkimą – perrinkti valdžią ne taip sudėtinga. Svarbu, kad būtų tas, ką galima išrinkti. Perdaviau gal po pusmečio. O po miesto partijos komiteto posėdžio ratilai jau sklinda. Išsikviečia katedros vedėjas ir sako: „Ką tu ten pripasakojai? Kodėl ne man?“ Sakau: „Nieko.

Aš tiesiog nepaminau, kad jums tai yra labai svarbu.“ Supratau, kad turėtų mane išvartyti iš katedros. Juk nesitaikys su nepartiniu. O aš jau susitaikiau su mintimi, kad dirbsiu inžinieriumi. Lyg ir atlyžęs („Juk vaikas buvai!“), Čedavičius vėl prisiminė: „Tu dar esi komjaunuolis.“ „Na, – sakau, – esu.“ Tada: „Pamėginsiu susitarti – nedaryti kokių nors reformų.“ Matyt, tartasi ir susitarta su partijos nariais, instituto direktoriumi. Aš likau. Ėmiau ruoštis į aspirantūrą. Paskui šioje katedroje sutikau ir kitų šiandien garsių žmonių; bet jų nepartiškumas, atrodo, greičiau privertė juos su marksizmu atsisveikinti.

D. M.: Kaip antai...

V. M.: Vytautą Ališauską, kuris buvo pradėjęs dėstyti, berods, etiką. O 1974 metais vėl susiklostė neordinari situacija Rašytojų sąjungos Kauno skyriuje. 1971 metais skyrius buvo atkurtas. Jam vadovavo „Nemuno“ redaktorius Antanas Drilinga. Prasidėjus jo ginčams su redakcijos darbuotojais ir rašytojais, netikėtai buvau išrinktas – prieš valdžios norus ar valią – skyriaus atsakinguoju sekretoriumi. Tiesa, iš pradžių Drilinga tiesiog nebuvo perrinktas į biurą, ir skyrius liko be valdžios, tik su vadinamuoju „biuru“. Skyrius – be galvos, be sekretoriaus. Kilo triukšmas. Miesto valdžia (partinė) irgi trankė durimis – mus įtarė visokiomis maišto nuodėmėmis. Ir tada mane – nepartinį – išrinko skyriaus sekretoriumi. Dar nebuvo baigęs aspirantūros. Šitaip tada iš filosofijos aš vėl atsidūriau arčiau literatūros. Iki pat 1982 metų.

D. M.: Ar Jūs aspirantūrą baigėte Vilniuje?

V. M.: Taip. Į Maskvos universitetą, jau minėjau, atsisakiau važiuoti. Tik trejų metų nepakako paruošti tekstą ir apginti. Griebiausi per daug darbų. Inžineriją mečiau, bet rengiau spaudai romaną, antrą novelių rinkinį, rašiau kino scenarijų. O nuo 1974 metų rudens nauji planai, ypač organizaciniai darbai, labai nutolino gynimą – bent šešeriems metams.

D. M.: Kokia buvo darbo tema?

V. M.: Tema dvilypė – tarp inžinerijos ir filosofijos.

D. M.: Maniau, kad tema bus tarp literatūros ir filosofijos.

V. M.: Ne. Aš minėjau, kad nuo pradžios buvau skatinamas jungti inžineriją ar jai artimus gamtos mokslų dalykus su filosofija, sociologija. Neturėjau patarėjų, talkininkų, kurie tuo metu man kitokią temą būtų padėję suformuluoti. Nuo matematinės logikos pasukau technikos filosofijos link. Aspirantūroje tema priartėjo prie anuomet jau įteisintos taikomosios sociologijos, man vadovavo sociologas Romualdas Grigas. Literatūra pakišo koją, neleido laiku apibendrinti surinktų sociologinių duomenų apie socialinį inžinierių statusą. Jie, aišku, greitai seno. Kai po pertraukos grįžau prie nebaigto darbo, teko atsisakyti visos analitinės dalies, susitelkti į filosofinius temos aspektus. Tad konsultavo Justinas Karosas, kuriam mano spekuliatyvus mąstymas buvo artimesnis. Tiesa, Grigas pats vėliau ėmėsi apsakymų. Ar girdėjote apie jį?

D. M.: Nors jo pavardę žinau, bet kaip rašytojo – ne.

V. M.: Jis yra išleidęs daug mokslo monografijų, ne vieną apsakymų ir apysakų knygelę. Tačiau tada neturėjau patarėjų, kurie man tą dvilypumą, kaip Jūs dabar sakote, literatūros naudai išspręstų. Teko balansuoti tarp inžinerijos, kuri buvo pirmasis mano pašaukimas, ir filosofijos, kuri šiuo atveju, nežinau, – antrasis ar trečiasis – pašaukimas. Dėl to mano darbo tema – „Inžinerinės kūrybos sociologinės problemos“. Nuo inžinerijos sukau į sociologinį, filosofinį pasaulį. Savo disertacija negaliu girtis ar labai džiaugtis. Atvirakščiai. Tipiškas anų dienų produktas. Tiesa, pirmoji dalis man buvo įdomi, joje svarstomi technikos filosofijos klausimai: kas yra technika; kas yra techninė kūryba; kas yra inžinieriai kaip tam tikra socialinė grupė. Bet jau nuo čia sukau į inžinierių kaip socialinės grupės statusą, kuris

anuometinėje filosofijoje, deja, buvo traktuojamas iš Markso sociologijos pozicijų. Kaip klasių struktūros priedas, kažkokia tarpinė grupė – tarp darbininkų ir inteligentijos, dar kažko. Dvilypis tas mano patyrimas, rašant ir ginant disertaciją. Visos aš jos sava niekaip negalėčiau laikyti. Anuo metu tai buvo duoklė tam tikrai ideologijai, formaliai filosofavimo kryptčiai. Sociologinis matmuo, deja, ne mano. Bet visa, ką išsiaiškinau apie bendresnius kūrybos klausimus, ypač nesyk perskaityta Nikolajaus Berdiajevo „Kūrybos prasmė“ (*The Meaning of the Creative Act*), man ir šiandien yra įdomu – tam tikra mano tapatybės dalis.

D. M.: Su kokiais redaktoriais Jums teko bendrauti? Su kuo susidurdavote laikraščių, žurnalų redakcijose? Kas Jums padėjo ar nepadėjo? Ar turėdavote problemų?

V. M.: Pirmąjį redaktorių jau įvardijau – tai Antanas Jasiūnas. Jis, kaip minėjau, iš tikrųjų nebuvo to daugiatiražinio laikraščio redaktorius, tvarkė literatūrinius jo puslapius. Jo patarimai būdavo kolegiški ir kartu kvalifikuoti. Iš tokių kolegiškų, tik griežtesnių redaktorių Kaune turėčiau prisiminti Valį Drazdauską. Tiesa, tada jis buvo privatus asmuo, sugrižęs iš gulago, kur kalėjo kartu su Solženycinu. Kai parašiau savo pirmąjį romaną „Akmenys“, paprašiau, kad perskaitytų romano mašinraštį ir ką nors man patartų. Gal geriau būčiau to neprašęs. Bet jis maloniai sutiko, perskaitė. Tada mudu susitikome jo namuose, prie puodelio kavos ir prie pastabomis išmarginto mano rankraščio. Ačiū Dievui, išmargintas buvo tik pirmas ar antras skyriai. Prasidėjo pamoka apie literatūros abėcėlę. Pasijutau nieko neišmanęs. Tas susitikimas su Drazdausku man paliko neišdildomą įspūdį. (Panašų griežtumo įspūdį paliko ir kitas redaktorius – Feliksas Vaitiekūnas. Jis mane taip pat daug ko pamokė, kai „Pergalėje“ buvo skelbiami romanų „Akmenys“, „Medžioklė draustinyje“ ar kitų kūrinių fragmentai.) Buvau „Akmenis“ sumanęs kaip vidinius trijų personažų monologus. Drazdauskas pieštuku vedžiojo po mašinraštį ir skaitė paskaitą apie tai, kaip prozas

tekste atrodo vietos, laiko, pasakotojo ir panašūs komponentai. Tiesiog pribloškė savo akylumu ir kritiškumu, nes viskas, kas buvo mano parašyta, netilpo į jo schemas. Viskas negerai. Jam neaišku, nei kada vyksta veiksmas, nei kur jis vyksta, nei kas čia pasakoja. Tos jo pastabos mane kaip reikiant išmušė iš vėžių. Bet aš supratau, kad perrašyti kūrinio pagal Drazdauską negalėčiau ir negaliu. Vis tiek išsiskyrėme bičiuliškai. Aišku, ir kablelių, ir dar kitokių riktų parodė, ir už tai jam, be abejonės, likau tikrai dėkingas. Jis turėjo dar tokią *idée fixe*: nesutiko su kalbininkais dėl nederinamojo pažyminio vartosenos. (Anot jo, turėtų būti sakoma ne „Martinkaus žmona“, bet – „žmona Martinkaus“.) Remdamasis šiuo principu, yra vertęs Thomą Manną, išleidęs jo apysakų rinkinį „Mirtis Venecijoje“. „Vagos“ redaktoriai su juo, atrodo, galynėjosi, bet vis tiek jis laikėsi savo. Tuo klausimu buvo parašęs ir literatūrologinę studiją, kurią išleisti paliko savo bičiuliui Broniui Savukynui.

Grįždamas prie tos redagavimų patirties, turiu pasakyti, kad ne visi redaktoriai buvo tokie griežti. Kai spausdindavo kokius nors tekstus „Kauno tiesoje“, su redaktoriais beveik ir nesusitikdavau, nes niekas manęs neatsiklausdavo. Tiesiog paskelbdavo. Jeigu ką pataisydavo, taip, matyt, ir turėdavo būti.

Pirmasis mano profesionalas redaktorius, kurį sutikau leidykloje, buvo Jonas Pilypaitis. Jis „Vagoje“ redagavo mano pirmąją knygelę „Loterija“. Ta knygelė (aplanke su kitomis penkiomis) buvo redaguojama 1967 metų pabaigoje, turėjo išeiti 1968 metais. Nežinau kodėl (man ir šiandien neaišku), bet tais metais pirmoji knyga neišėjo, ir mes visi – Girkontaitė, Granauskas, Jokimaitis, Kripaitis, Skripka ir aš – laukėme iki 1969 metų. Menu, Pilypaitis nedaug mane tekamavo. Paklausė manęs, ar aš žinau, kas yra redaktorius. Atsakiau, kad šiek tiek. Jis dar pasiteiravo, kuo skiriasi suredaguotas tekstas nuo nesuredaguoto. Aš prisipažinau, kad nelabai žinau. Jis paaiškino. Prisimenu lyg anekdotą: „Štai yra eglė – tai nesuredaguotas tekstas. O štai telefono stulpas – tai suredaguotas tekstas.“ Nesiginčijau, daug pastabų neišgirdau, ir jis manęs kaip to telefono stulpo per daug nekankino, turbūt pataisė vieną kitą

kablelį ar linksnį. Liko toks įspūdis, kad esu raštingesnis, nei pats įsivaizdavau. Turbūt rimtesni pašnekesiai vyko su Sigita Papečkiene, kuri redagavo porą mano knygų. Dar kitas knygas redagavo Rita Kubilienė. Tiek apie vieną, tiek apie kitą redaktore aš galiu kuo gražiausiai atsilipti. Visuomet aiškindavomės, jeigu kas būdavo ne taip. Prieidavome prie vienos nuomonės, išvados. Jau prasitariau, kad gal sunkiau buvo susitarti su Feliksu Vaitiekūnu. Jis ir gebėjo, ir norėjo valingai redaguoti. Taip, su juo dažnai negalėdavau nesutikti. Bet kartais nenorėdavau nusileisti. Jis būdavo nusiteikęs prieš kai kuriuos mano tarmės žodžius, nors aš ne tiek daug tarmiškų žodžių ar svetimybų vartuju. Pavyzdžiui, romano „Medžioklė draustinyje“ tekste visur teko atsisveikinti su man artima *kalade*.

D. M.: O kur čia tarmė?

V. M.: Gal svetimybė. Rusiškai – *колода*. Feliksas tiesiog negalėjo girdėti ar matyti tokio žodžio – *trinka*, ir viskas. O man „trinka“ – lyg griaustinis, veiksmazodis, o ne daiktavardis. Bet tiek to. Jis mane vertė dėl kai ko susimąstyti. Be abejo, kai kurie jo pastebėjimai būdavo labai prasmingi, gal panašūs į Drazdausko palinkėjimus – kad būtų daugiau loginės sekos. Kartais verta sugrįžti prie tų pačių dalykų, kad skaitytojui jie būtų kuo aiškesni. Bet aš, būdamas šiek tiek sujaukto mąstymo, toks esu ir rašydamas. Kartais ilgai ginčydavomės prie kavos ir ne tik prie kavos. Dabar vis rečiau kas mane bara dėl kalbos, arba nepuola manęs savaip redaguoti. Romaną „Simonija“ esu išleidęs kaip „autorius redakciją“. Bet štai Valdemaras Kukulas dėl to romano man ir viešai, ir privačiai yra ir priekaištavęs: „Tavo kalba – kaip per *bruką* važiuojant, nelygi.“ Gal pernelyg vien savim pasitikėjau. Visi įgūdžiai ateina, matyt, palengvėle.

D. M.: O kas buvo Jūsų pavaldiniai? Dabar bandome išsiaiškinti rašytojų bendruomenes. Štai Jūs tapote Rašytojų sąjungos Kauno skyriaus pirmininku. Kas tada buvo žvaigždės, ne žvaigždės – tie aktyvūs ir visokie kitokie nariai?

V. M.: Tada buvo labai mažas mūsų būrelis. Aš jau minėjau, kad literatūrinis Kaunas buvo nukraujavęs. 1971 metais, kada atkurtas Kauno skyrius, Vilniuje buvo geranoriškai sutarta, kad jam reikia bent dešimties, vienuolikos rašytojų. Anuometiniuose TSRS rašytojų sąjungos įstatuose nebuvo tiksliai parašyta, kiek rašytojų turi būti provincijos organizacijoje, kad būtų galimas toks organizacinis vienetas – skyrius. Taigi buvo laukiama, kol tų „per dešimt“ rašytojų atsiras. Dairantis jaunu, jau anksčiau buvo sugražinti ar priimti į Rašytojų sąjungą gulagininkai vertėjai – Drazdauskas ir Edvardas Viskanta.

D. M.: Ar rašytojai pirma turėjo būti priimti į Sąjungą?

V. M.: Taip. Jie turėjo būti priimti į Lietuvos, o tuo pačiu – ir į TSRS rašytojų sąjungą. Įstatai buvo vieni. Narystė buvo viena. „Visasąjunginė“. Tik biliete buvo įklija lietuvių kalba, joje buvo patvirtinama, kad esi ir „Lietuvos TSR rašytojų sąjungos“ narys. Taigi šiltėjant klimatui turėjo ateiti eilė ir kitiems gulagininkams. Tačiau neatėjo ji Kaziuui Jankauskui ar Viktorui Katiliui. Keturvėjininkui Juozui Žlabiui-Žengei. Visi šie rašytojai, anot Aleksandro Žirgulio, – „buvusieji žmonės“, apie kuriuos dar ilgai viešai negalima buvo nieko gero kalbėti. Užtat buvo keli publicistai, grožinės literatūros beveik nerašantys autoriai, revoliucionieriai – Elena Chackelsytė, Alpas Kukanka-Liepsnonis. Buvo jau nariais Robertas Keturakis ir Raimundas Samulevičius. Algimantas Mikuta. Buvome, aišku, ir mes, jaunieji, kurie tik rengėme spaudai pirmąsias knygas. Buvo įprasta tvarka – pretenduoti į Rašytojų sąjungos narius galima išleidus porą knygų. Nors toks reikalavimas įstatuose nebuvo įrašytas. 1967-aisiais Kaune pradėtas leisti „Nemuno“ žurnalas. Visa tai buvo nauji vėjai. Aš jau sakiau, kad pirmąją knygele išleidau 1969-aisiais. Apie 1970 metus buvo galima laukti, kad gal jau ir bus peržengta ta dešimties narių riba Kaune. Nepaminėjau, kad buvau vienas iš „Nemuno“ pirmojo numerio autorių.

D. M.: Jūs?

V. M.: Taip, Grušas – numerio pradžioje, bet ir Martinkus, ir kiti. Grušas – klasikas, Martinkus – beveik nežinomas. Drilinga sako: „Matai, tu debiutuoji pas mane!“ Nekukliai atsakiau: „Aš prieš porą metų debiutavau „Pergalėj“, „Švytury“, 1966-aisiais – „Literatūroj ir mene“. Kitaip sakant, būta keletu mano debiutų. Bet toks ryškus, su tokiu garsu, aišku, – „Nemune“. Grįžtu prie to, kad tada mūsų būrelyje buvo labai nedaug tų vadinamųjų rašytojų. Aš buvau išleidęs pirmąją knygą. O 1970 metais „Pergalėje“ jau buvo paskelbtų ištraukų iš mano romano „Akmenys“ – toks gan ilgas fragmentas. Vadinasi, pusantros knygos aš jau buvau parašęs. Juozas Marcinkevičius buvo išleidęs eilėraščių ir poemų knygą „Rudens šalys“. Tai buvo storesnė, atskira knyga, išleista pirmosios knygos aplanke. Mudu abu 1970-ųjų pabaigoje išimties tvarka priėmė į Rašytojų sąjungą. Su mumis tada jau susidarė vienuolika ar dvylika narių. 1971 metais tas skyrius įsteigtas vasaros pradžioje.

Aišku, ryškiausia žvaigždė tada buvo Juozas Grušas. Po to jau mano paminėti vyresnės kartos prieškarinio literatai – Valys Drazdauskas, Edvardas Viskanta. Vertėjas ir redaktorius Aleksandras Žirgulys. Iš jaunesnės generacijos – poetai Robertas Keturakis, Algimantas Mikuta, dramaturgas Raimundas Samulevičius. Minėti tarpukario „pogrindininkai“ – Elena Chackelsytė (turbūt negirdėta) ir Kukanka, arba Alpas Liepsnonis, – buvo memuaristai. Jurgį Buitkų, išleidusį tik vieną knygą, priėmė į Sąjungą 1973 metais. Ir Mykolas Karčiauskas. Negaliu tiksliai pasakyti, kada priėmė Dalią Saukaitytę. Ir ją priėmė, kai skyrius buvo įsteigtas. Priėmė irgi po vienos knygos.

D. M.: Kažkodėl iki šiol jinai yra populiarūs. Gal prieš trejus metus aš buvau pas Avuotinią, prie Estijos sienos. Jinai sakė, kad jos prašė išversti Saukaitytės knygą, – tai jai buvo šios dienos realija.

V. M.: Puiki ta jos knyga. Bet štai – beveik vienos knygos autorė. Antrosios niekas nemini. Baltušis buvo susižavėjęs Saukaityte. Na, kaip sakėte, gal ne be pagrindo. Aš, jau pasenęs, mirties akivaizdoje sutinku žmonių, kurie dabar moka...

D. M.: Apie ką Jūs kalbate?

V. M.: Apie save.

D. M.: Na, jau! „Mirties akivaizdoje“...

V. M.: Aš negąsdinu. Argi aš jaunas? Žmonės visą knygą „Rugpjūčio žemuogės“ moka atmintinai, gali deklamuoti! Dainingumas, tematinis žavesys ją daro gyvą, ir nereikia daugiau kitų knygų! Be kita ko, ji bandė dėstyti filosofiją ir vertė.

Grįžtu prie to, kad tuo metu mūsų buvo geras tuzinas. Aš pradėjau ten tarnauti 1974-ųjų lapkritį. Skyrius buvo padidėjęs, bet radosi prieštaravimų, psichologinių įtampų – prieš Drilingą jau vėl kilo jo bendradarbiai iš redakcijos. O tie kiti, „laisvieji“, tik Rašytojų sąjungos skyriaus nariai (tarp jų buvau ir aš), taip pat sukilo, arba jų palaikė, arba ne. Taip viskas susiklostė, kad jis nebuvo išrinktas.

D. M.: Apie ką Jūs kalbate?

V. M.: Apie rašytojų Kauno skyrių. Jo vadovybės, tuomet sekretoriaus, rinkimų krizę.

D. M.: Aš maniau, kad apie „Nemuną“.

V. M.: Ten buvo kita – redaktorystės – istorija, kuri lyg ir kartojosi. Vyko skyriaus ataskaitinis susirinkimas, kurio metu ir išrenkamas biuras. Iš to biuro – penkių ar šešių žmonių – rinkdavo atsakingąjį sekretorių. O štai Drilinga neišrenkamas net į biurą. Alfonsas Bieliauskas, Rašytojų sąjungos pirmininkas, išvažiavo niūrus kaip debesis. Skyrius liko be vadovo. Gal po

mėnesio buvau pakviestas pas Bieliauską. Prisimenu, užlipu laiptais, prieinu prie jo kabineto durų ir galvoju: „Ką jis sakys?“ Įtariau, kad jis kalbės apie skyriaus krizę, apie tą „maišto“ situaciją. Jis sako man: „Kaip tu manai, jeigu tave bandytumėm siūlyti? Ar tave išrinktų?“ Sakau: „Nežinau. Be to, aš – nelaisvas žmogus.“ Tebebuvau aspirantas. Grįžęs klausiu: „Ar rinktumėte mane?“ Taip prasidėjo mano, literatūros biurokrato, karjera. Tada „brendo“ ir daugiau rašytojų: Vladas Baltuškevičius, Gražina Cieškaitė, Laimonas Inis, Donaldas Kajokas, Marija Macijauskienė, Aldona Puišytė, Gintaras Patackas, Dalia Saukaitytė, Petras Palilionis. Mečys Rakauskas, Petras Venclova, Leonas Zaleckis... Ir vis naujų. Talentingų. Dabar Kauno skyriuje yra turbūt apie šešiasdešimt rašytojų.

D. M.: Tiek, kiek, sakėte, kažkada buvo jaunujų.

V. M.: Gal šešiasdešimt – magiškas skaičius?

D. M.: Ar buvo kokių trinčių – ne trinčių tarp pažangesnių – ne tokių pažangių, modernesių – ne tokių modernių, tautišku – ne tokių tautišku rašytojų?

V. M.: Mūsų ratas buvo labai nedidelis, todėl tam nedideliame rate dar skaidytis į kažkokias kryptis ar sąjūdžius...

D. M.: Bet simpatijos automatiškai suskaido žmones.

V. M.: Be abejo. Juk tas konfliktas su Drilinga, ačiū Dievui, vienintelis toks. Ne tik interesų, bet ir charakterių, ambicijų, moralės dalykai. Mūsų mažai, kiekvienam viskas reikšminga. Kai mes vieni kitus kaip ant delno regėjome... Mano (ir ne tik mano) akimis, pažeidžiamiausia – asmuo, jo savivertė, gebėjimai, kiekvieno savitumas, originalumas. Aišku, žiūrint iš toli, gal atrodėme kaip grafomanai – ne humanitarai. Kauno situacija tokia, minėjau, kad tas sąjūdis, tas antrasis literatūrinis kvėpavimas po karo, buvo paremtas netradicinių autorių –

medikų, inžinierių, statybininkų – atėjimu į literatūrą. Pavyzdžiui, Dabulskis dirbo inžinieriumi statybininku. Mikuta studijavo, tiesa, vos porą metų Politechnikos institute. Juozas Marcinkevičius baigė medicinos studijas. Ir taip toliau. Literatūros jie nesimokė universitetuose. Vadinasi, Kaune kartojosi tokia beveik XIX amžiaus pabaigos – XX amžiaus pradžios situacija Lietuvoje, kai į literatūrą ateina įvairiausių profesijų žmonės, ir literatūra jiems nėra daugiau niekas kitas, tik pašaukimas arba liga, kartais nesunki, laikina – kaip sloga. Jie iš rašymo duonos nežada valgyti – tiesiog literatūra jiems rūpi. Tarp tų žmonių būta labai ryškaus talento, skirtingos prigimties ir charakterio asmenybių. Kitaip ir neateisi į „Kauno literatūrą“, kurioje autorių po truputį, bet daugėjo. Gintaras Patackas įsiveržė kaip gaivalas, tikras maištininkas. Vladas Baltuškevičius – išpūdinga figūra, ypač kai jį stebi iš arti. Jo, kaip poeto, bendroje panoramoje lyg ir nematome, bet tai žmogus, kuris turi labai kietą savo poezijos suvokimą. Mes sakome, kad sovietmetyje sonetų vainikus rašė tik Geda, dar vienas kitas. Bet jie rašė dažniausiai prišokdami ir pasigirdami. O Vladas rašė sonetų vainikus pastoviai ir nuobodžiai – gebėjo jiems suteikt formos tobulybę. Be abejo, konservatyvumo ir novatoriškumo linija visuomet atsiranda. Kai galvoju apie savo kartą, prisimenu karo metais gimusius – Mikutą, save, Klimą (jis 1967 metais išvažiavo iš Kauno). Atrodė, kad mes ir esame ta ateitis, tie literatūros „revoliucionieriai“. O Valys Drazdauskas, Kazys Jankauskas, Antanas Jasiūnas ar Viktoras Katilius mums jau senamadiški. Mes pasitikėjome savim, manėme, kad galime prieš tą humanitarinę mąstyseną pasipriešinti (gal tas žodis čia ir piktokas), kad galime kažką perkelti iš kitokių mąstysenų, kad ir iš technokratinės, prie kurios aš buvau šiek tiek pripratęs ar ją prisijaukinęs. Kitaip sakant, tas kitokių, ne literatūrinių, struktūrų reikšmingumas – būtina naujos literatūros pusė. O kalbėjimas klasikiniais literatūros modeliais mums atrodė pasenęs. Bet taip tik atrodė.

D. M.: Kokie buvo santykiai su Grušu – kaip su klasiku? Ar pagarbūs?

V. M.: Grušo nedrįsime laikyti sustingusiu klasiku. Jis mums atrodė artimas netradicinių formų, temų ieškojimu. Asmeniniai santykiai su Grušu buvo labai geri. Jis man parašė rekomendaciją į Rašytojų sąjungą. Trumpą, gal tris, keturis sakinius. Bet aš už juos jam labai dėkingas. Grušas pasirašė – tada atrodė, kad jis mane pripažįsta. Ar jis mane pripažino iš širdies, ar tik dėl reikalo, aš negalėčiau pasakyti, nes ėjo 1970 metai. O Grušą pažinau tik nuo 1966 metų, kai mes pradėjome minėtąjį miesto literatūrinį sąjūdį. Grušas visuomet priimdavo, paskambinus visuomet sutikdavo, kad pas jį užeitume dėl ko nors pasitarti. Jo bendravimas ar pasakymai mums buvo tikrai reikšmingi, ir jų buvo daug. Su kitais susitinki ir išsiskiri, lyg ir nieko nenuveikęs. O su Grušu mes dažniausiai ką nors aptardavome, dėl ko nors sutardavome, kviesdavome kur nors. Rodos, Vytenio Andriukaičio atsiminimuose radau faktą (aišku, jis kalba apie savo gyvenimą), kad buvo pagrindinė liaudies universiteto forma, susijusi su mūsų tautiniu Sąjūdžiu anais laikais, kada iki tikrojo Sąjūdžio buvo dar labai toli. Pasirodo, kad ir Grušas atvažiuodavo, paskaitydavo jiems paskaitų. Smagu aptikti to žmogaus aktyvumo, gebėjimo dalyvauti ir tokioje veikloje pėdsakų. Jis buvo mūsų atrama. Atvirai tariant, gal mes (ir aš pats) kai kada ir piktnaudžiaudavome jo vardu. Aš kalbu dabar apie savo oficialias pareigas, kurias man vėliau teko eiti rašytojų skyriuje. Eini pas kokį valdininką, argumentuoji, kad ne tik aš arba kas nors kitas, bet ir Grušas taip mano arba to prašytų, norėtų. Anais laikais būdavo tam tikras efektas – veikdavo toks raktažodis. Aš nežinau, ar šiandien kieno nors pavardė taip veiktų. Gal Marcinkevičiaus...

D. M.: Bet taip jau buvo. O dabar?

V. M.: O dabar – kažin, ar ne? Nežinau, ar tai yra gerai, bet kai reikia spręsti reikalus, atramos taškas yra reikalingas – kaip Archimedui.

D. M.: Ar Jūs neprisimenate, kokius rašytojų reikalus – buities, kultūrinius ar dar kokius nors – taip tekdavo spręsti?

V. M.: Dažniausiai – kultūrinius, literatūrinius. Buities reikalų mes, aišku, su juo negalėjome spręsti. Dėl savo buities jis nekėlė klausimų. Gyveno savame name. Jis buvo Rašytojų sąjungos Kauno skyriaus biuro narys pirmaisiais metais, nuo 1971-ųjų, gal dar ir per mano dvejus darbo metus (mes kas dvejus metus turėdavome save perrinkti arba mus turėjo išrinkti). Vėliau jis iš to biuro pasitraukė, todėl jo dalyvavimas dažniausiai turėjo simbolinę reikšmę. Be abejo, jeigu kokius klausimus sprendžiant, kaip aš prasitariau, gali argumentuoti Grušo nuomone, tai jau yra gerai, neprošal. Bet tai – ne buities dalykai, o daugiausia mūsų kūrybiniai sumanymai. Tada mes sunkiai galėjome išleisti kokį rinkinį, almanachą. Tokiais atvejais jo pavardė, jo nuomonė buvo svarbi. Neprisimenu, kad jis būtų patarinėjęs, skaitęs kieno nors rankraščius, išskyrus gal Samulevičiaus. Bet mes to ir neprašydavome. Atrodydavo, kad jeigu jis jau bent neištaria ko nors pikto, – jau tam tikras pagyrimas.

D. M.: Iš kur į Jūsų rankas ateidavo geros (netarybinės) knygos, kurias reikia skaityti? Kada pradėjote susidurti su išėivijos literatūra?

V. M.: Veikė visokie kanalai. Kaune egzodininkų knygų mes turbūt daug negaudavome. Aš pats prisimenu, kad Gliaudos „Agoniją“ arba kitus prozos, poezijos rinkinius dažniausiai gaudavau per kolegas. Fotografuoti Solženycino ar kitų autorių veikalų tekstai dažnai atkeliaudavo anonimiškai, net negalėdavai suprasti, iš kur. Buvo savas ratas: tau paskolino, o tu net neklausi, iš kur knyga. Susitari, per kiek laiko perskaitysi, gražini arba perduodi kitam. Kai kurie retesni tekstai ateidavo ir iš mano

paminėtų vyresniųjų kolegų, pavyzdžiui, Drazdausko. Nežinau kaip, bet jis buvo išsaugojęs daug leidinių iš prieškario. Žirgulytė turėjo didelę biblioteką. Apskritai prieškario leidiniai nebuvo didelė retenybė. Leonas Gudaitis – prisiekęs bibliofilas, juos gebėdavo kolekcionuoti. Pas jį beveik viską buvo galima rasti ne tik dabar, bet ir anais laikais. Tik reikėdavo nusipelninti pasitikėjimą. Aš jau gal esu minėjęs, kad dar vienas šviesos langas mums – anuomet viešojoje miesto bibliotekoje dirbęs vyresnysis bibliografas Viktoras Spitrys. Viktoras Chuanas – po jo mirties nekrologe radau taip parašyta. Jis turėjo du vardus.

D. M.: O kodėl toks egzotiškas vardas?

V. M.: Jis – ne lietuvių kilmės. Jo šaknys – Pietų Amerikoje. Jis buvo poliglotas ir poetas. Po mirties giminės ir pažįstami išleido jo eilių rinkinį. Bet mes jį pažinome kaip bibliotekininką ir šviesų žmogų. Mums trūko šviesos, kuri Vilniaus universitete gal iš sienų ar iš kai kurių žmonių sklido tiesiog savaime. O Politechnikos institute tų sienų beveik nebuvo likę. Dar mažiau – žmonių. Viktoras Spitrys mokėjo daug kalbų (ispanų, prancūzų, vokiečių, anglų), galėjo tau papasakoti apie pasaulio literatūrą, kurios tu visiškai nepažįsti (lietuvių literatūros neaprėpi, o apie pasaulio literatūrą dar mažiau nežinai). Be abejo, jam mes buvome labai dėkingi. Labai dažnai mes jį kviesdavomės į lekcijas, kurioms temą jis rinkdavosi pats. Dažniausiai – apie Nobelio laureatus. Jis mums metodiškai, labai pasirinktinai išpūdingai ir gana giliai (gal dabar kitaip atrodytų, kad tas gilumas – ne toks gilus) pristatydavo naujausias nobelistų knygas. Dabar jau yra išleistos jų kalbos. O tada jas, pavyzdžiui, Camus kalbą, mes labai slapčiomis skaitydavome, jos keliavo nuorašais iš rankų į rankas. Žodžiu, tas mūsų slaptasis knygų pasaulis nebuvo labai turtingas, bet jis buvo. Tiesa, dar Drazdauskas ar kiti skatindavo. Sakiau, mes daug ko nežinojome. O jis mums padėjo atrasti vadinamąsias mokslo bibliotekų leidžiamas knygas Maskvoje. Pavyzdžiui, Teilhardo de Chardino „Žmogaus fenomeną“, Rogerio Garaudy „Realizmą be krantų“ ir kitas, kurios buvo išleistos Maskvoje

mažu tiražu. Jis jas, matyt, užsisakydavo (net nežinau, kaip jos pas jį pakliūdavo). Mes pasidarydavome kopijas. Aš ir dabar turiu tos Garaudy knygos kopiją. Anais laikais padaryti, surasti, kur padaryti kopiją, buvo sunku. Kopijavimo mašinų („kseroksu“) buvo mažai, jas kontroliavo. Nenuostabu, kad neturėjome jokios savilaidos. Buvo per daug viskas tvirta, griežta.

D. M.: Ar buvo kokių neoficialių bendravimų, susirašinėjimų, pokalbių, kavinių? Juk Kaunas – „Konrado kavinės“ miestas.

V. M.: Taip, tuo laikotarpiu, kurį čia prisiminiau, kavinės buvo lyg ir antri namai, ta vieta, kurioje mes galėdavome susitikti ir pasikalbėti. Kad ir Spitrio paskaitos. Kartais mes jų klausydavomės pas jį, užėję į biblioteką. Biblioteka dar buvo sename pastate, Donelaičio gatvėje, ne ten, kur ji dabar, – Ažuolyne. Buvo trys kavinės, kuriose mes dažniau ieškodavome prieglobsčio. Stengdavomės rinktis reguliariai, kad atsirastų tam tikras ritmas. Rinkdavomės kaip klube. Trečiadieniais arba ketvirtadieniais. Į „Tulpę“, buvusią „Konrado kavinę“, – gal rečiau. Tradiciškai ten sėdėdavo Grušas, Drazdauskas, Truikys, daug kitų dailininkų ir teatralų. Bet dažniausiai jie ten užeidavo dienos metu prieš spektaklį ar vakare po jo. Mes patys ten jausdavomės svečiai, ne visai kaip to paties klubo žmonės. Mes dažniausiai rinkdavomės „Jaunimo kavinėje“ (ji buvo pervadinta į „Vakarą“). Tarpukaryje ta kavinė vadinosi „Versaliu“. Tarp „Versalio“, „Tulpės“ (buvusios „Konrado kavinės“) pakeliui dar buvo „Metropolis“ – trečia vieta, į kurią mes kartais irgi užeidavome. Dėl pašnekusių „Jaunimo kavinėje“ buvom susitarę su kavinės vedėja, kad ji vakarais rezervuotų mums nuošalesnį, pokalbiams tinkamą kampą. Buvo dvi tinkamos vietos: ant pakylos, anapus ažūrinės sienelės, priešais šokiams skirtą ratą salėje, ir visiškai atskiras kambarys už tos pakylos, banketų salė.

D. M.: Kas ten rinkdavosi?

V. M.: Kauno jaunųjų rašytojų sekcijos nariai, iš dalies – Kauno politechnikos instituto literatų sambūrio žmonės. Bet dažnai būdavo tie patys, nes talentingesnieji Politechnikos instituto literatai, kaip ir Medicinos instituto arba Žemės ūkio akademijos literatai, tarsi išaugdavo kelnaites, su kuriomis lakstydavo po savo alma mater. Jie greitai tapdavo viešosios Kauno jaunųjų rašytojų bendruomenės dalimi. Mes iki 1967 metų, kol nebuvo „Nemuno“ redakcijos, atvirai tariant, ir neturėjome, kur glaustis. Minėjau, kad ir laikraščio „Už tarybinį mokslą“ redakcijos kambarėlyje, beje, labai mažame, sunkiai, bet sutilpdavome.

D. M.: O paskui Jūs glaudėtės „Nemuno“ redakcijoje?

V. M.: Taip, tada jau mes buvome kviečiami ir maloniai priimami redakcijoje, ten galėjome rengti savo susirinkimus. Redakcija buvo Pergalės gatvėje (dabar – Karaliaus Mindaugo prospekte), prie pat Nemuno. Gyvenamojo namo patalpos, bet erdvios, Stalino laikų statybos. Tai buvo mums priimtinesnė vieta, nei „Kauno tiesos“ redakcija. Viskas priklauso nuo šeiminkų – kokie jie yra: kiek susiję su literatūra, tiek ir tu pats vienaip arba kitaip jautiesi. Be abejo, kavinėse literatūros gal irgi buvo nedaug, bet tos mano paminėtos vietos – tiek „Konrado“, tiek „Metropolio“, tiek „Versalio“ kavinių erdvės – savo sienose buvo išsaugojusios literatūros aurą, mums taip atrodė. Mums buvo lyg ir maloniau ten rinktis. 1971 metais Maironio gatvėje buvo įsteigtas (atkurtas) Kauno rašytojų sąjungos filialas. Tada jau rinkdavomės tenai. Maironio gatvėje – standartinis keturių kambarių butas. Tame bute dvejus ar trejus metus glaudėsi skyrius. Po to skyrius gavo patalpas dabartinėje Putvinskio gatvėje, kur jis ir dabar yra, jau prašmatnesniuose namuose. Tie namai (architekto Landsbergio projektas) prieš karą buvo statyti nuncijui. Jie buvo rekonstruoti. Per karą ten buvo ir ligoninė, po karo ilgą laiką – vaikų darželis. Anuometinės miesto valdžios dovana miesto menininkams. Tas namas buvo rekonstruotas ir atiduotas menininkams (iš pradžių dar Menininkų namų turbūt ir

nebuvo; jie buvo steigiami pagal analogiją su Vilniaus Menininkų rūmais). Tokia tų pašnekusių orbita, arba geografija.

D. M.: Ar jautėtės kieno nors globojami, ar jautėtės laisvi?

V. M.: Turite galvoje visas slaptas globas, ar ne?

D. M.: Saugumo, partijos ir panašių. Ar tai buvo kaip duotybė: vis tiek ką nors sužinos, bet mes gyvename taip, kaip gyvename?

V. M.: Tik asmeniškai galėčiau apibūdinti savo laikyseną arba išsakyti savo savijautą. Iš tikrųjų visą laiką žinai, kad esi ne vienas. Vadinasi, ar kalbi telefonu, ar kalbiesi viešojoje erdvėje, nesi tikras, kad kažkas to neužrašo ar nepersako. Su tokia psichologine savijauta aš, matyt, buvau susitaikęs. Dažnai telefonu aš tai ir pabrėždavau. „Na, ir kas, – sakydavau, – tegu klausosi ir mus girdi.“ Vis vien sakome tai, ką sakome. Be abejo, tokiu atveju ne viską sakai. Bet buvo ir kiti, anuomet įprasti dalykai, apie kuriuos mes žinojome. Žinojome, kad kažkas yra atsakingas už mūsų priežiūrą, už mūsų lojalumą ar nelojalumą. Tuos žmones arba bent vieną iš tų žmonių mes pažinome ir asmeniškai.

D. M.: O kas jis buvo?

V. M.: Oficialus saugumo atstovas Romas Sujeta. Panašiai Vilniuje visi žinojo, kad rašytojus (ir ne tik rašytojus) „prižiūri“ Juozas Milkevičius. Sėdi kavinėse, bendrauja, būna netoli arba visai šalia. O į vadovų kabinetus užeina ir nekviestas, bet kaip oficialus asmuo. Buvo tokia, ko gero, pusiau vieša veiklos forma.

D. M.: Ar jie yra padarę Jums kokių nemalonumų?

V. M.: Matyt, taip. Savo buvimu. Ne vien išoriniais veiksmais. Juk nuo mokyklos laikų buvau pagąsdintas. Į rezistenciją pastūmėjo aukos jausmas, augau tarp kaimynų, kurie buvo išvežti,

kurių vaikai išėjo į partizanus. Paskui susigūžiau, pats pasijutau auka, gal tikėtų vadinti ir Stockholmo sindromu. Prisitaikęs, kalbant paprasčiau. Kaip jau aš ir sakiau, anot Milošo, egzistuoja Ketmano ar panašus efektas: kai tu, būdamas ne savižudis, kažkiek prisitaikai. Deja, visada, nes žinai, kas tavęs laukia. Kai tokiomis sąlygomis gyveni, išgyvenimo instinktas tave kažkur gena, savivertė prapuola. Galvoji apie tėvui duotą žodį daugiau „nelįsti“ į politiką. Jauti grėsmę, nebūtinai atsilaikai, tinkamai su ja grumiesi. Ji pasislepia sąmonėje, tad užmiršti ją, bet ji egzistuoja, veikia. Gal nuo mokyklos laikų, kuriuos minėjau. Lauki nemalonumų. Aš dabar negaliu prisimint tokios situacijos, kad mes ten būtumėm netikėtai kokių priekaištų užklupti. Jų visada lauki ir sulauki. Mes visuomet galėjome kažką įtarti, grėsmė – nebūtinai iš saugumo, dažnai kildavo iš ideologų, partijos atstovų, jų mąstysenos. Dažnai žinojau – už tą ar kitokį žingsnį būsime nepagirti, o atvirksčiai – sulauksime kokių nors priekaištų, sankcijų. Bet, galvodamas apie kolegas, neprisimenu, kad būtumėme dėl to labai nukentėję. Bet poveikis, įtaka – taip. Būdavo. Tarkim, rašytojas įsivėlė į išgertuves ir net į muštynes. Gal ir pats kaltas. Bet svarbu, kad to debošo nepaverstų politika. Ir tokiu atveju tekdavo kalbėtis su „angelu sargu“ (vadovu, tokiu, kaip aš, dalia). Jis viską ir taip žino, bet netrunka, užėina pas tave, lyg ir pasakoja, bet nori ir iš tavęs ką nors išgirsti, klausinėja. Stengiesi, kad visa tai ir teliktų tik pakaušusio rašytojo nuotykiu: girtas nežino, ką daro, – išdavė koks nors sąmonės lygmuo. Sakai: „Tikrai nepolitinis.“ Svarbu viso to nepaversti politine akcija. Deja, tik tiek, nes negali žinoti, ką tas „angelas sargas“ vienui vienas ar su į save panašiais nutars. Ir nesužinai. Tik po kurio laiko gal sustabdys rankraštį leidykloje. Jaunesniam „padės“ neskubėti į Rašytojų sąjungos narius. Tik kartais gali nuduoti, kad – nieko tokio. Šiandien gal atrodo, kad geriausia – nesikalbėti su tokiu, visi juk ir juodi, ir linkintys pikto. Tik – kaip? Vis dėlto ir tomis sąlygomis, kai žinojai, su kuo kalbiesi, galėjai ieškoti *modus vivendi*. Laikino sprendimo. Tiesa, su ta sąlyga, kad išlaikomos kažkokios to lojalumo valdžiai iliuzijos, kad tas nuotykis – ne kova prieš režimą. Kas kita, kai nežinai, kas yra

tavo pašnekovas. Tarkim, užaina gerokai įkaušęs neva draugas ir šneka, ko aš, jo vietoje būdamas, niekada nešnekėčiau.

D. M.: Ar tai buvo provokacija?

V. M.: Manau, kad taip. Bet tada ir atsakinėji kitaip, ne kaip jis laukia arba gal kiti, jį pasiuntę, lauktų. Saugumiečiai ir jų provokatoriai turėjo savo metodus. Kada ir kaip kalbėtis. Ne visus gal ir provokuodavo. Drąsesnius – patriotus – atvirai gąsdino. Štai Kęstutis Genys buvo ne tik aktorius, bet ir poetas. Didelis patriotas, visų toks matomas ir girdimas. Tokius ir panašius į jį sargai ypatingai prižiūrėjo. Visai kitokie santykiai. Tiesmukiški. Labiau ir nukentėdavo. Bent jau neleisdavo į užsienį išvažiuoti. Manęs irgi neleido, bet aš, suprantama, ir negalėjau patirti tiek, kiek tokių ar panašių sankcijų būdavo taikoma kitiems.

D. M.: Ar Jūs nebandėte prašyti išvažiuoti bent jau į Lenkiją ar kur nors kitur?

V. M.: Į Lenkiją kartu su žmona buvau išvažiavęs. Rašytojų sąjungos delegacijoje viešėjau Mongolijoje. 1983 metais autobuso katastrofa nutraukė vos prasidėjusią kelionę į Jugoslaviją. Didžioji ir ilgoji mano kelionė – 1985 metais. Kartu su Algimantu Bučiu, Marcelijumi Martinaičiu ir Laimonu Noreika keliavome į JAV. Buvome pirmieji, deja, ne Lietuvos, o „Tėviškės“ draugijos „delegatai“ į *Santaros-Šviesos* suvažiavimą. Nemaalonu prisiminti, nes būtent per šią man (ir, manau, ne tik man vienam) kelionę teko patirti didžiausią saugumiečių spaudimą: sugrįžus papasakoti ir net rašyti apie ją.

D. M.: Kiek Jūsų literatūrinėje jaunystėje būta bohemos?

V. M.: Nebuvau bohemos žmogus. Ir dabar toks nesu. Nors yra jaunystėje mačiusių mane girtą, tik su vienu batu, kitu – kišenėje. Gyvendamas studentų bendrabutyje, dar esi visoks. Vėliau – darbas, literatūra ir šeima. Bohemai nei laiko, nei vietos. Nesu

niekada nedirbęs, iki šiol dar vis pagal darbo sutartį tebetarnauju. Nesu gyvenęs tik iš literatūros. Tai bohemos žmonėms turbūt nebūdinga.

D. M.: Sunkiai susiderina.

V. M.: Sunku būtų išgyventi. Bet aš mėgstu bohemos žmones. Man jie patinka, aš su jais mėgdavau bendrauti. Jie dažnai užeidavo į mano namus. Bent anksčiau.

D. M.: Ir būtent todėl išsikėlėte toliau nuo miesto?

V. M.: Vilniuje nuo to buvau toli. Gyvenau trečiame aukšte. Sunkiau užkopti, nors, amžiną atilsį, Leonidas beveik prieš pat savo mirtį dar aplankė. O Kaune – antras aukštas, gyvenau centre, Donelaičio gatvėje. Aplink – kavinės. Atsitikdavo taip, kad kam nors pritrūksta pinigų susimokėti, ar šiaip sugalvodavo užėti. Turbūt visus išileisdavau, bent iš pradžių.

D. M.: O kaip Jūs persikėlėte į Vilnių? Ar per Rašytojų sąjungą, ar dėl pareigų?

V. M.: Tai – kartu. 1986 metais sutikau būti renkamas valdybos sekretoriumi. Man pačiam netikėtai, bet taip jau įvyko. Suvažiavimas truko dvi dienas, ir jam įpusėjus pasidaviau neformaliems pirmininko ir jo kolegų įkalbinėjimams. Sutikau „balotiruotis“. Balsavimas, aišku, buvo tik formalus. Teko ryžtis permainoms. Metus važinėjau traukiniu. Turėjau sofą-lovą Literatūros fondo kambarėlyje, galėju pernaktuoti. Galvojau nesikelti, nes žmona norėjo gyventi tik senamiestyje, rasti jame butą buvo sunku, nors tada visi iš jo kėlėsi kitur. Svarsčiau visokius variantus, ieškojau keitimo galimybių. Gal po pusantrų metų persikėliau.

D. M.: O kas tada buvo pirmininkas?

V. M.: Maldonis.

D. M.: Maniau, kad tada dar buvo Bieliausko laikai.

V. M.: Bieliauskas pirmininkavo vieną kadenciją, berods, nuo 1970 iki 1975 metų. Maldonis – iki 1988-ųjų. Jo paragintas ir sutikau ateiti.

D. M.: O kokia buvo biurokratinė organizacija Rašytojų sąjungoje? Kuo jinai rūpinosi Jūsų laikais?

V. M.: Rašytojai, kompozitoriai ir dailininkai tebebuvo valdžios maitinami iš biudžeto pinigų ir daugiau ar mažiau jos valdomi. Be abejo, organizacija jau buvo daug demokratiškesnė negu ankstyvesniais laikais. Literatūra buvo laisvesnė, apie ją daugiau buvo ir kalbama, ja rūpinamasi. „Maldonio laikais“ daug ką lėmė ir jo asmeninės savybės, laikysena. Sąjunga įgijo „žmogišką veidą“. O ir aš turėjau iliuziją – rašytojams visada reikia jų sambūrio. Kas man asmeniškai buvo patrauklu nuo Kauno laikų? Ir tada, ir dabar atrodo svarbu, kad organizacija, kuriai priklausai, tavimi rūpintųsi, kad tu jai būtum reikalingas. Ne biurokratinė. Narystė turi būti prasminga. Talkinau tiems, kurie literatūrinę erdvę sau Kaune kūrė iš nieko. Buvau prie jos ištakų. Mačiau, kaip viskas prasideda beveik nuo nulio – nuo labai nedidelio branduolio. Tai ne Stalino ar Gorkio „žmonių sielų inžinieriams“ sumeistrauta mašina. Tada jaučiausi reikalingas kitiems, ir jie man atrodė artimi. Visada menkai tevertinamos tos vertybės, kurias kas nors beveik prievarta įsiūlo. O Kaune juk visa turėjau susirasti pats: ir išmokti rašyti be klaidų, ir perskaityti tai, ko reikėjo ir ko anksčiau nebuvo skaitęs. Ir ne vien tu. Pradedi ir taip judi. Buvo svarbu rengti seminarus, rūpintis vieniems kitais. Aš tokia – galbūt ir vaikiška – iliuzija gyvenau Kaune, vėliau persikėliau į Vilnių. Be abejo, Vilniaus rašytojų pasaulis jau sudėtingesnis, čia visko – rašytojų ir jų gyvenimo problemų – buvo daugiau, bet traukė toji pati, gal menama, tik mano paties

prasimanyta literatūrinės bendrijos prasmė. Be to, jau ne vienas – čia buvo vadovų komanda.

D. M.: Kokia tada buvo Jūsų komanda?

V. M.: Pradžioje: Maldonis, Bražėnas, Sventickas ir aš. Paskui šis ketvertukas keitėsi. Atsirado Geda, Bubnys, Petras Dirgėla.

D. M.: Ką Jūs turėjote daryti pagal pareigas?

V. M.: Buvo gana laisvas darbo grafikas. Tai patraukliausia. Alfonsas Bieliauskas įvedė tokią valdymo tvarką: porą mėnesių kasdienius darbus dirba dviese – pirmininkas arba pavaduotojas su vienu iš sekretorių, paskui juodu pakeičia kitas dvejetas. Net du mėnesiai laisvi, skirti kūrybai. Mane žavėjo toks ritmas, norėjau pasimėgauti laisve rašyti. Sakiau, kad nebuvau išlepintas, dirbau be jokios pertraukos. Deja, toks ritmas buvo gal pusmetį, pradžioje, po to jis sutriko. Be to, darbai, kuriuos turi dirbti per tau skirtus mėnesius, vis tiek yra sunkiai atskiriami nuo visų kitų darbų. Labai aiškių ribų, kur baigiasi tavo darbas, o kur – jau ne tavo, nebuvo, bent jau tarp mūsų, dviejų sekretorių – Sventicko ir manęs. Tie laisvi mėnesiai – ne tokie jau ir laisvi. Vis kur nors eini, atstovauji ar tariesi. Pirmininkas ir pavaduotojas turėjo aiškesnius prioritetus – atstovauti Rašytojų sąjungai aukščiausiuose sluoksniuose, bendrauti su svarbiausiais pareigūnais Lietuvoje ir Maskvoje. Sekretorių rūpesčiai – kasdieniai organizaciniai reikalai. O tada tų reikalų buvo visokių. Tradiciniai kūrybos klausimai – vykdavo pašnekesiai, skirti prozai, poezijai, dramaturgijai. Poezijos pavasario, prozos „žiemos“ programos. Daugybė jubiliejinių renginių. Buvo prievolė atstovauti rašytojams įvairiausiuose kultūriniuose renginiuose. Iš Litfondo lėšų buvo statoma poilsivietė Nidoje. Tas rūpesčių ratas buvo labai margas. Greitai pajutau, kad tie laisvieji mėnesiai, kuriuos neva gaunu, – ne visai mano. Juolab kad buvo 1986 metų pavasaris – prasidėjo Atgimimo laikai. Paskui – 1987, 1988-ieji. Įtempto ypatingo rašytojų aktyvumo, jų

dalyvavimo visur ir visada metas. Praktiškai nebeliko jokių laisvų mėnesių, net savaitių ir net dienų. Visas ketvertas vos spėjome sukurti. Dar daug ką darėme iš inercijos, bet vis daugiau nutikdavo to, apie ką iš vakaro nė nebuvai spėjęs pagalvoti. Įdomus buvo metas. Tikrai nesijaučiau nereikalingas, nes daug darbų susigalvojome patys. Be abejo, tie darbai tik tada atrodė labai labai svarbūs ir reikalingi.

D. M.: Kaip antai...

V. M.: Pavyzdžiui, surengti viešą susirinkimą lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos, ekologijos ar gamtosaugos klausimais. Tuo metu gyvybės ir mirties klausimas – būti ar nebūti naftos gavybos „platformai“ prie Nidos. Būsimas lietuvių kalbos valstybinis statusas buvo ginamas Maskvoje, paskui jau čia, Lietuvoje. Dabar, kaip matote, tie dalykai – ne tokie svarbūs: ir naftą pumpuojame, ir skalūnų ieškome – visa tai, ko tada bijojome, dabar nebebijome... Užmirštame, kad mūsų lietuvių kalba – valstybinė. Juokauju, bet iš tikrųjų tų darbų reikšmingumas dabar, mano akimis, yra ne toks svarbus, o tada atrodė, kad tai labai svarbu.

D. M.: Kiek Jūsų darbo laikais Rašytojų sąjungoje dar buvo aktualūs partiniai suvažiavimai ir panašūs dalykai? Kokią realią reikšmę Jums turėjo rašytojų suvažiavimas?

V. M.: Sovietiniais laikais suvažiavimai vykdavo kas penkerius metus. Jie būdavo anuometinės organizacijos ritmas. Per juos keisdavosi vadovai. Didžiausias permainas lemdavo ne jie, o politinis klimatas. Ypatingi suvažiavimai buvo tik du – 1989 ir 1990 metais. Jie buvo lūžio, kitokių perspektyvų strategija. Po to suvažiavimus arba visuotinius susirinkimus šaukdavome kasmet, jie tapo kitokia, bet – rutina. Rašytojų namuose nuo 1987-ųjų jau vyko Sąjūdžio renginiai. Paradoksalu, tačiau tebeveikė ir partinė struktūra. Tiesa, Lietuvoje Gorbačiovo užsakyta *perestrojka* vėlavo, visi intelektualai – tarp jų ir rašytojai – nebuvo itin drąsūs

ir greiti. (Latvijoje ir Estijoje, net Maskvoje drąsos radosi daugiau.) Kelti skaudžius klausimus (ypač iki Sąjūdžio gimimo), atkreipti į juos visų (ir valdžios) dėmesį buvo jau galima iš „partinių pozicijų“. Pasirinkus aštriausius „pertvarkos“ klausimus, buvo rengiami „atviri“ partiniai susirinkimai. (Jais dažniausiai užsiėmė Romas Gudaitis.) Atviri, vadinasi, į juos sueidavo visi, kas nori. Rašytojų klubo salėje visi netilpdavo. Keista šiandien. Aišku, forma varžė, ne visus klausimus galima buvo svarstyti taip radikaliai, kaip Sąjūdžio grupėse. Be to, reikia skirti laiką iki 1989 ar 1990 metų ir po to. 1990 metais labai aktyvi Rašytojų sąjungos veikla nenutrūko – dar tęsėsi bent ketverius metus. Bet jau be nuo Maskvos atsiskyrusios Lietuvos kompartijos renginių. 1989 metų gruodį baigėsi tokių susirinkimų era. Iš tikrųjų iki 1989-ųjų imtinai partinės organizacijos gyvenimas, kaip ir visoje Lietuvoje, buvo viešas ir reikšmingas, tapęs ypatingai svarbiu. Per tuos susirinkimus (mūsų žmonės pasistengė) mes gebėjome daug ką ištarti, daug ką paviesti, iškelti daug problemų. Tie susirinkimai būdavo visiškai kitokie nei ankstyvesnieji. Jei tie ankstyvesnieji susirinkimai būdavo šaukiami pagal CK tematiką arba pagal kalendorinį poreikį (ataskaitiniai, dar kažkokie), tai dabar jie pavirto tam tikra, sakyčiau, permainų forma, nes per juos jau buvo galima kažką konkrečiau padaryti. Net ir Avyžiaus knygos „Sodybų tuštėjimo metas“ paskutinio tomo publikavimo „Pergalėje“ reikalai buvo judinti per tą partinę struktūrą.

D. M.: O kas Jus vis dėlto privertė įstoti ten?

V. M.: Pareigos, tiesa, ne filosofijos dėstytojo. Reikia vėl truputį grįžti į Kauno laikotarpį. Vadovavau gal penktus metus Kauno skyriui, bet buvo ir partinė priežiūra: lyg ir ne aš daug ką sprendžiau – nepasiginčysi, nes nekviesdavo ten, kur būdavo priimami vienaip ar kitaip lemtingi sprendimai. Buvau balta varna. Tokios neturėjo būti. Komjaunimas nebegynė, buvau jam per senas. Kaip, nebūdamas partijos nariu, negalėjau dirbti Filosofijos katedroje, taip ir anuometinėje Rašytojų sąjungos valdžios struktūroje iš esmės neturėjo likti žmogaus, kuris yra

nelojalus – nėra partijos narys. Tada mane ir paragino. Ne kas nors vienas – net miesto partijos komiteto galvos. Manasis vaikystės dienų patriotizmas ar nacionalizmas ragintojams neatrodė baisus. Jį daugeliui pridengė mano lojalumas, ypač – filosofijos studijos, dėstymas, aspirantūra. Pradėjau svarstyti, kad štai aš, apsigynęs kandidatinę disertaciją, galbūt išeinu iš Rašytojų sąjungos. Turiu grįžti į katedrą, o ten manęs laukia tas pats klausimas. Pasitariau, ne tiek su šeima (žinojau, kad žmona nepitaria), kiek su draugais – ką man daryti?

D. M.: Su kuo Jūs tarėtės?

V. M.: Su rašytojais. Aišku, tik artimesniais. Bet jų nuomonė man buvo svarbi. Tarp jų – ir pabuvusiais gulage. Negaliu sakyti, kad jie visi mane tik stūmė ar labai ragino. Bet matė, susiejo bendrus skyriaus reikalus ir mano biurokratinę karjerą. Kad tokio kompromiso keliu ji gali ir toliau tęstis, būti visiems prasminga. Tai padėjo apsispręsti. Apie lemtinę, tikrai baisų kompartijos istorinį vaidmenį, deja, nei žinojau, nei buvau kaip reikiant susimąstęs. Rezistencinės nuotaikos – ribotos. Krikščioniškojo komunizmo pėdsakai partijos ideologijoje, kurią (iš dalies ir Eugenijaus Meškausko paskaitų veikiamas) griežtai skyriau nuo praktinės kompartijos veiklos, ramino sąžinę. Blogi siejau tik su nevykusia praktika, konkrečių lyderių ribotumu, jų ydomis. Šiandien, aišku, nesmagu ir gėda apie tai prisiminti, bet kuri laiką tikrai jaučiausi tvirtesnis, ką nors tam „bendram labui“ darydamas – kaip lygus su visais anuometinės kompartijos nariais, formaliai atsiribojęs nuo visko, apie ką vaikystėje svajojau. Tai nereiškė, kad man nerūpėjo etniniai, istoriniai, politiniai Lietuvos reikalai. Tik jie dar giliau sugulė į perkeltinių reikšmių, metaforiškų vaizdų sluoksnius. Dvilypumo tarp kūrybos ir formalių gyvenimo reikšmių labai padaugėjo.

D. M.: O kai Jūs dirbote Rašytojų sąjungoje Vilniuje, buvo kalbama, kad Martinkus ir Sventickas visada norėdavo būti geri visiems. Ar būtent tokia buvo Jūsų pozicija (Rašytojų sąjunga yra

organizacija, todėl visus jos narius traktuoja daugmaž vienodai – dirbi visiems), ar tik iš šalies taip atrodo?

V. M.: Aš nežinau, ar tai buvo įvertinama. Taip iš tikrųjų ir buvo. Mano žvaigždynas, ar mano charakteris [dvynys], visur lemia tokią dialogo ieškojimą. Apie ką mes kalbame? Ar noras būti geriems – tai ideologija?

D. M.: Dialogo ieškojimas kam nors iš šalies gali taip atrodyti. Mes kalbame apie Rašytojų sąjungą, ideologinius ir visokius kitokius įvairumus.

V. M.: Aš suprantu. Norą būti naudingam ar reikalingam visiems aš matau ir konstruktyviame lygmenyje, ypač kai dirbi *lūžio* organizacijoje. 1990 metais mes galėjome išsivaikščioti arba pasidalyti į kelias mažesnes gruputes. Kai skilo komunistų partija, ji pasidarė tokia ir anokia, taip ir mes galėjome pasielgti. Labai didelė vertybė man atrodė pats bandymas išsaugoti tuos, kad ir trūkinėjančius, ryšius, išlikti drauge, pripažįstant, kad reikia keistis ir kad mes toli gražu nesame tokie šventi, – būdami nuodėmingi, atgailaudami ateiname į kitus laikus. Taip buvo nuo 1989-ųjų, kai tautinė ir kitos ideologijos tapo gyvenimu. Pliuralizmas buvo sunkiai įgyvendinamas siekis, vieno tikslo įvairovė buvo didžiulis išbandymas. Aš savo mintimis ar svarstymais ne su visais sutariau ar su viskuo sutikdavau. Bet iš tikrųjų stengiausi neparodyti savo prieštaravimų, prisitaikyti prie pašnekovų, su kuriais aš kalbėdavausi. Grįžtant į ankstyvesnius laikus, man sunkiau paaiškinti savo liberalumą. Visi žinojo, kad esu filosofas ir pedagogas. Pagal tai pirmiausia ir vertino. O kokia buvo mano laikysena iki 1990-ųjų? Turėjau tik vieną kriterijų – pats save: ką aš savyje turiu, kaip man svarbiausią dalyką, ir kam aš galiu tarnauti, kam turiu likti ištikimas, o dėl ko aš galiu eiti į kompromisus? Kartais – ir nemažus. Tik taip ir atsirado mano apsisprendimas dėl kompartijos, vėliau – dėl Sąjūdžio, dėl Nepriklausomos Lietuvos. Visus tuos dalykus išsprendi savyje. O kaip atrodžiau kalbėdamas, ką nors darydamas, dabar jau ne man

spręsti. Turiu prisipažinti, kad iš ano laikmečio (nuo 1986 iki 1988 metų) yra visokių mano tekstų. Skelbta ir „Literatūroje ir mene“, ir kituose anuometiniuose periodiniuose leidiniuose. Yra tekstų, kurie man šiandien garbės tikrai nedaro. Bandžiau ne radikaliai, o žingsnis po žingsnio (*step by step*) įgyvendinti didelių permainų strategiją tiek Lietuvos, tiek Rašytojų sąjungos atžvilgiu. Jei Rašytojų sąjungos pertvarkymas būtų vykęs radikaliau, nežinau, ar būtų išsaugota jos vieninga struktūra. Ji ne vieną kartą braškėjo. Kildavo visokių ginčų, diskusijų. Bet tai, ką aš bandžiau daryti, kilo labiau iš mano vidinės nuostatos – kad man pačiam to reikia. Kad neatrodyčiau nenuoširdus, netikras. Aš taip ir elgiausi. Ką sakiau, bandžiau argumentuoti. Ką dariau, dariau gerai pasvėręs. Todėl visos permainos Rašytojų sąjungoje, Rašytojų sąjungos vaidmuo Sąjūdžio metu buvo labai esmingi, kaip sakiau, – lūžio dalykai. Bet akivaizdu, kad išoriškai, formaliai neatrodžiau radikalus žmogus.

D. M.: Jūs radikalus buvote mokykloje.

V. M.: Vaikystės pamokos nepraėjo be pėdsakų. Matyt, likau išgąsdintas, ieškantis kompromisų ir einantis savu – vidinės tiesos – keliu. Intravertas. Sąjūdžio metais ne vienas kolega rašytojas tapo labai radikalus. Staiga kitaip pradėjo kalbėti ir elgtis. Aš taip negalėjau. Man atrodė, kad privalai įrodyti, kad mąstai kitaip ir pats esi kitas. Turi būti tam tikras perėjimas, savęs įvertinimas, po kurio tu gali sakyti: „Štai aš padariau tai ir tai“, „Aš esu toks, o ne kitoks.“ Kompartijos, tiesa, jau lietuviškos, nario bilietą aš atidaviau tik 1990 metais. Rugsjūčio pabaigoje, įdėjęs jį į voka, nusiunčiau sekretoriui Brazauskui. Gal išeidžiau, užgavau. Kurį laiką Brazauskas buvo šaltai oficialus, pasisveikinęs nenorėdavo šnekėtis. Gal nesuprato mano žingsnio. Ne tik aš, bet ir daugelis rašytojų (R. Gudaitis, V. Sventickas ir kiti) 1989 metais padėjo lietuviškajai kompartijai sukonstruoti save, atsiskirti nuo Maskvos komunistų. Rašėme, tobulinome įstatus, kitų dokumentų projektus. Tai irgi buvo juodas, sunkus darbas. Ne visi tą darbą norėjo arba gebėjo dirbti. Visi

atsiskyrimo metai buvo sunkūs (dabar gal – kam sunkūs, kam – ne per daug sunkūs). Buvau net išrinktas į LKP Centro komitetą. Taigi aukštai pakilęs politinės karjeros laiptais, bet – išstoju, bilietą gražinu. Kodėl? Kitiems gal ir sunku suprasti. Tai buvo tik mano naujas, bet tikras patyrimas, vidinis apsisprendimas. Perėjęs tą etapą, daugiau savęs nesusiejau su jokia partija.

D. M.: O kodėl Jūs sutikote balotiruotis į tą patį CK? Ar tada atrodė, kad dar reikia šito žingsnio?

V. M.: Jau sakiau. Matyt, kad taip. Tada vyko dokumentų rengimas, pati idėja veikė. Aš ją sveikinau. Kaip ir viską, kas vedė Nepriklausomybės link. Iš tikrųjų maniau, kad visa tai reikalinga. Jeigu būčiau taip negalvojęs, nebūčiau talkinęs, vakarais ar naktimis rašęs ar redagavęs minėtų projektų. Tada, 1989 metų gruodį, darbų euforijoje, viskas tebebuvo normalu. Pasiūlytas ir išrinktas jaučiausi net pamalonintas – štai esu pagerbtas. Sutikau. Tada nekilo noras protestuoti. Bet praėjo pusė metų, buvo nauja situacija, atėjo naujas patyrimas. Tuos dalykus jau skiria kažkas, kas yra visai kas kita. Jau po Kovo 11-osios stebėjau, kaip kas elgiasi naujoje valdžioje, naujoje tikrovėje. Labai apgailestavau, kad Lietuvai trūksta patyrusių ir gebančių laisvės situacijoje veikti politinių lyderių. Kaip ir ekonomikos, ūkio strategų. Supratau, kad ir atsiskyrusi nuo Maskvos kompartija – ne mano partija. Nebuvo joje minėtų lyderių. Politinė drausmė ir vienos nuomonės kelias – ne man. Tiesa, tą vasarą patyriau ir psichologinį politinės veiklos smūgį. Pasirašiau tuomet labai skandalingai pagarsėjusį kreipimąsi. Mano akimis, jis buvo nuoširdus susirūpinimas trintimi, kuri vyko tarp Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės, o ta trintis trukdė konstruktyviai politikai, ekonomikai. Labai trukdė prasidėję savitarpio ginčai, kitaip galvojančių vengimas. Deja, viešas laiškas politikų buvo perskaitytas tendencingai, paskutiniai jo sakiniai buvo interpretuojami visiškai priešingai, nei ką jie iš tikrųjų reiškė. Gal jis buvo pernelyg esėjinis. Metaforiškas. Pakilo sunkiai įsivaizduojamas triukšmas, buvo bandoma paniekinti

visus jo signatarus. Tarp jų – ir Justiną Marcinkevičių. Visi, kas neskubėjo išsižadėti parašo, buvo išvadinti Maskvos ar KGB agentais. Man buvo dvigubai sunku, nes jaučiausi kaltas prieš Marcinkevičių – paskatinęs pasirašyti. Bet jis pats apsisprendė – neatšaukė savo parašo ir skausmingai iškentė kritiką. O ne vienas ir atšaukė, berods, Juozas Urbšys, Vaidotas Antanaitis, Marcelijus Martinaitis, neatsimenu kitų. LKP, kuriai tada aš dar tebeatstovauju, tylėjo, ji pati neturėjo reikiamos išminties, niekam joje nerūpėjo mano ir kitų jos narių tikrosios intencijos ar depresinė savijauta. Landsbergio ir Brazausko charizmatinė „dvikova“ neatrodė konstruktyvi, bent man. Tai buvo visiškai nauja patirtis, ir priėjau prie išvados, kad iš tikrųjų negaliu dalyvauti jokioje politikoje.

D. M.: Gal Marcelijus iš tiesų buvo nuoširdus?

V. M.: Tikriausiai. Kaip ir aš.

D. M.: Ar Jūs manote, kad jis išsigando?

V. M.: Nežinau. Nepasikalbėjau su juo apie tai. Tuo metu jis buvo užsienyje. Bet baimės instinktas visada veikia. Aš pagal save sprendžiu. Visuomet yra riba, kurią peržengęs, pradedi kažko bijoti. Bijau, vadinasi, peržengiau kažkokią ribą. Politikoje tai sąlygoja tam tikras nežinojimas, tam tikri duomenys, kurių tu visada nežinai. Bet gal kalbu ne apie baime, o pareiškimo turinį, jo teisingumą ir prasmę. Atsakomybę už visa tai. Asmeninį laišką juk vienas rašai ir pasirašai. Paprasta. Pareiškimai, kolektyviniai laiškai yra sunkiau suderinami su asmeniškumu. Jie buvo dažni ir populiarūs Sąjūdžio ir pirmaisiais Nepriklausomybės metais. Laiško iniciatyvos paprastai net nežinai. Anuo atveju irgi daug ko nežinojau, nors dalyvavau pareiškimą rašant, jį redaguojant. O gal iš tikrųjų Prunskienei gelbėti buvo sugalvota ta akcija? Iniciatorių grupė iškelia idėją, pateikia tezes, paskui jau rašomas pats tekstas. Kartais jis – klišių rinkinys. Bet gerai, visi viską supranta. Tikrai nauja politinė tikrovė gimsta per individualius patyrimus. Jų

neišeina žodžiais tiksliai suformuluoti, kaip aš sakau, jie niekada negali būti išdodinti, jie tokie unikalūs ir savi, ir tokie jie turi likti. Bet jie netinka viešioms kolektyviniams pareiškimams. Jų niekas nesupranta.

D. M.: Ar Jūsų darbo šitoje struktūroje, Rašytojų sąjungoje, laikais dar buvo teikiama kokių nors privilegijų, ar buvo tik juodas darbas?

V. M.: Vytautas Petkevičius, berods, „Durnių laive“ mini mane tarp tų, kurie už privilegiją nusipirkti konservuotų žirnelių tarnavo tarybų valdžiai. Kas jo parašyta, neišbrauksi. Bet nei aš, nei mano šeima tokių žirnelių niekad nesame pirkę ir ragavę. Niekada nebuvau *specparduotuvės* pirkėju. Nei Kaune, nei Vilniuje. Jau minėjau, kad traukė ne žirneliai. Bet realių, per Literatūros fondą prieinamų privilegijų 1986 metais dar buvo, tik vėliau jos išnyko. Iš Literatūros fondo lėšų buvo statomi ne namai, bet butai. Dėl jų, kaip ir dėl valdžios (profsajungų) paskyrų automobiliams ar „talonų“ geresniems televizoriams, baldų komplektams, vyko rimta konkurencija. Litfondo lėšos buvo dalijamos socialinėms pašalpoms, kūrybinėms komandiruotėms, kelialapiams į kūrybos ir poilsio namus. Kad tai buvo reikšminga, liudija įvykiai, kuriuos puikiai menu. 1988 metų birželį buvau išrinktas pirmininku. Tada, aišku, ne automobiliai ar butai rūpėjo. Birželio 3-iają buvo įsteigta Persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinė grupė, o jau birželio 17-ąją ji mūsų namuose susėdo pirmam bendram pasitarimui su kompartijos CK atstovais – Šepečiu, Paleckiu ir Imbrasu. Tai buvo gana simboliškas pašnekesys. Daugybę kartų po to teko tarpininkauti tarp Sąjūdžio ir oficialiosios, tuomet aukščiausios partinės nomenklatūros. Pirmininko postas leido. Suaktyvėjo ir rašytojų sąjūdis ar pertvarka. Pradėjome kritikuoti patys save. Susirūpinome gulagininkų rehabilitacija, pašalintais ar dėl politinių motyvų nepriimtais į Rašytojų sąjungą. Iš KGB išsireikalavome kai kurias rašytojų bylas. Aiškinomės savo organizacijos praeitį nuo pat 1920 metų, kai Lietuvos meno kūrėjų draugijoje atsirado Literatūros sekcija, bandėme labai konkrečiai suprasti ir įvertinti,

ką ir kaip ji veikė sovietiniais laikais. Kaip ir jos ryšius su prieškarine ir egzodine Lietuvių rašytojų draugija. Gana dramatiška ir pamokanti ta istorija. 1989 metų birželio 7-ąją surengėme neeilinį suvažiavimą, jame priėmėme svarbius dokumentus: savarankiškos, nuo TSRS rašytojų sąjungos nepriklausomos, Lietuvos rašytojų sąjungos įstatus ir viešas politines deklaracijas, kuriomis grindėme savo nutarimą. Kad patvirtintume tokius aktus, reikėjo spręsti, aptarti ir kitas problemas. Pirmiausia sutikti, susitaikyti su tuo, kad kartu atsisakome ir TSRS Literatūros fondo, tos jo, kaip supratote, gausios ir daug kam reikalingos paramos. Taip ir nutiko. Kai tik parašėme Maskvai apie skyrybas, mums buvo paaiškinta, kad „centralizuotos“ Literatūros fondo lėšos (jų didžiąją dalį sudarė iš visų Sovietų Sąjungoje veikusiu leidyklų surinkti „atskaitymai“) mums nebus skiriamos. Logiška. Dabar pabandyk kolegai rašytojui pasakyti, kad jau nuo rytojaus jis negalės išvažiuoti į kūrybos namus, negaus komandiruočių, pašalpos. Apie tokius dalykus ramiai buvo galima šnekėti tik su pačiais ryškiausiais patriotais. Jiems, pavyzdžiui, Jonui Juškaičiui, Eugenijui Ignatavičiui ar Sauliui Šalteniui, tai neatrodė svarbiausia. O kiti galvojo, skaičiavo, sunkiai kėlė ranką, balsuodami už esmines permainas. Bet kėlė. Tiesa, mums pavyko savo organizacijos nuosavybės teise užregistruoti kūrybos namus Nidoje ir Palangoje, tačiau jų eksploatacijos išlaidos gulė ant mūsų pečių, sunkiai vertėmės. Reikėjo naujo pajamų šaltinio, sakyčiau, savo verslo. Sumanėme steigti leidyklą: tada knygas labai pirko. Bandėme su Maskva tartis dėl pereinamojo laikotarpio perkant kelialapius į kitose TSRS respublikose veikiančius kūrybos namus ir sanatorijas. Kūrybos namai Dubultuose (prie Rygos) buvo netoli ir visų mėgstami. Ir štai: vakar galėjai, o šiandien nebegali į juos nuvažiuoti. Tokia savarankiškumo kaina. Staigios permainos 1989–1990 metais gąsdino net labai šviesius mūsų kolegas. Tas privilegijų, arba anuomet įprastų kūrybos sąlygų, rytojus tapo neapibrėžtas. Menu daug sunkių pokalbių apie tai. Algimantas Zurba, vadovavęs jau lietuviškam Literatūros fondui,

užkimdavo beaiškindamas naujas mūsų veiklos sąlygas. Visi kiek bijojo tos jau kitokios tikrovės.

D. M.: Faktiškai taip. Aš kalbu ne apie savo bendraamžius, bet apie jaunesnius. Kai jaunesni žiūri į ten, jiems labai gražiai dėliojasi pliusai minusai, neatsižvelgiant į jokią objektyvią ano laiko tikrovę. Jie žino, kaip turi būt, kas yra geras, kas yra blogas. Gal aš klystu.

V. M.: Jūsų pašnekovas – žmogus, kuris dažnai negalėjo taip – tik juoda ir balta – matyti.

D. M.: Bet kurioje tikrovėje taip nesimato. Ar dabar mes esame juodi ar balti?

V. M.: Taip, būk dabar idealistas, superpatriotas, arba mūsų gyvenimo didelis kritikas – ir viena, ir kita – kraštutinumas.

D. M.: Su kuo Jums teko bendrauti Maskvoje, kai ten pradėjot važinėti tvarkyti tuos visus atsiskyrimo reikalus? Vis tiek darbą pradėjote dirbti, kai Lietuvos rašytojų sąjunga buvo didžiosios Sąjungos dalis.

V. M.: Taip, atskira, nelengva buvo teisinė tų skyrybų byla. Taip, iki jos kelis syk buvau Maskvoje jau kaip pirmininkas. Bet apie tai nebuvo reikalo kalbėtis. Būčiau išgirdęs vienareikšmį: „Nedrįskit ir galvoti.“ Reikėjo vieniems nueiti pasirengimo kelią. Pasitarę su valdyba, sudarę darbo grupes, turbūt jau 1989 metų sausio mėnesį mes pradėjome rengti statutinius dokumentus. Tiesa, konsultavomės su Teisingumo ministerija, rūpėjo, ar mus gali įregistruoti. Negalėjome tiesiogiai atkurti Lietuvos rašytojų draugijos, nes ji nuo 1946 metų veikė užsienyje, galėjome tik susieti savo statusą su jos veiklos tradicijomis. Gal Maskva nujautė, nes buvome prasitarę apie tokią idėją šiek tiek mums artimesniems žmonėms – literatūros konsultantei Belai Zaleskajai

ir sekretoriui Jurijui Surovceviui, kuris kuravo respublikines organizacijas. Bet daug tartis, kaip sakiau, nei mes...

D. M.: Bet bendrauti paskui vis tiek su kuo nors reikėjo?

V. M.: Vėliau – taip. Po birželio 7-osios atėjo ta valanda, kai reikėjo apie sprendimus pranešti visiems. Ne tik Lietuvai, bet ir mūsų „motininei“ organizacijai. Taip, tada ir prasidėjo tas dalykiškas derybų, arba dialogo, etapas, kai reikėjo būti radikaliems ir kartu ieškoti tam tikro kompromiso. 1989 metų vidurys, Tarybų Sąjunga dar nesugriuvusi, viskas dar tebefunkcionuoja. Maskviečių klausimas mums: „Ką reiškia tas jūsų savarankiškumas?“ Negalėjome pasakyti, kad mes jau esame visai savarankiški, nepriklausomi. Užėmėme tokią poziciją, kad siekiame dalinio savarankiškumo. Štai mes sutvarkėme naują statusą, iš savo anuometinės Lietuvos TSR valdžios gavome to statuso pripažinimą. Tai reiškia, kad mes nenutraukiame „amžinųjų“ saitų su jumis, bet mums reikia, kad jūs įteisintumėte mūsų įgytą savarankiškumą – pagal bendradarbiavimo sutartį. Tokiomis pat sutartimis bendradarbiausime ir su kitomis tiek Tarybų Sąjungos, tiek užsienio rašytojų organizacijomis. Toks buvo psichologinis, diplomatinis, o ne teisinis manevras. Kad neatrodytų – vienu kirčiu. Pradėjome kalbėtis apie sutartį. Nežinau, ar jie patikėjo tuo „daliniu“, ar tik apsimetė. Zurbą manė, kad jiems tai pasirodė tik žaidimai, kuriuos susigalvojo lietuvaičiai. Pažaidę turėjome baigti. Kaip ten bebuvę, išvertėme į rusų kalbą visus naujuosius dokumentus, surašėme bendradarbiavimo sutarties projektą. Važiavau į Maskvą tuo klausimu kelis kartus, vis aiškinausi telefonu. Kiekvieną sutartyje esantį žodį teko apginti. Kai dabar žiūri, tai nesupranti, kodėl tiek stengtasi, daug vargta, – lyg ir menkas, užmirštas, šiandien niekam nereikalingas dalykas. Kam mums jo reikėjo? Juk po 1990-ųjų Kovo 11-osios panašūs klausimai savaime būtų išsprendę. Bet atrodė, kad reikia, kad tai labai svarbu – priversti Maskvą pasirašyti dviejų lygiaverčių rašytojų organizacijų sutartį.

Kai kada pats netikėjau, kad užbaigsime derybas. Lapkritį tas drastiškas planas buvo įgyvendintas.

D. M.: O kas pasirašė?

V. M.: TSRS rašytojų sąjungos pirmasis sekretorius (pirmininko atitikmuo) Vladimiras Karpovas ir aš, Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos pirmininkas. Žodžiu, aukščiausiam lygmenyje pasirašėme. Išsaugojau keletą to momento nuotraukų. Dalyvavo ir kiti, TSRS rašytojų sąjungos valdybos sekretoriai, konsultantai – Sergejus Michalkovas, Jurijus Surovcevas ir kiti.

D. M.: Kas buvo iš Lietuvos – Jūs vienas?

V. M.: Buvau su Algimantu Zurba, kuris atskirai derėjosi dėl Litfondo reikalų. Po sutarties pasirašymo prasidėjo spaudimas dėl sutarties vykdymo. Dėl visokių detalių. Gal prisimenate, po Kovo 11-osios Maskva kurį laiką tebepranešinėjo oro prognozę Vilniuje kaip Tarybų Sąjungos mieste? Tai ir mes dėl panašios informacijos politinių klastų turėjome kariauti. Mėnesinis žinynas „Информационный бюлетень“ skelbdavo literatūrinio gyvenimo kroniką. Jame Lietuvos rašytojų sąjungos renginiai ir toliau buvo skelbiami kaip TSRS rašytojų sąjungos padalinio įvykiai. Turėjome išsireikalauti, kad tokia informacija būtų skelbiama po užsienio šalių rašytojų gyvenimo rubrika. Rodos, smulkmena, bet ją, kaip ir kitas panašias smulkmenas, buvo svarbu pastebėti, savo pastabomis ir laikysena viską sudėlioti į savo vietas. Aš jau nekalbu apie tai, kad reikėjo pradėti labai sunkias Litfondo vertybių dalybas. Tik metų pabaigoje baigėme derybas dėl „Urbo kalno“ Nidoje nuosavybės. Tada šie rūpesčiai atrodė be galo svarbūs, aktualūs, reikšmingi. Ar nebuvo jų pernelyg sureikšminę, spręsti ne man, o kitiems, ir jau iš šiandienos pozicijų.

D. M.: Ačiū.

Pokalbį parengė, įrašė, prozininką, akademiką, Lietuvos edukologijos universiteto dėstytoją profesorių Vytautą Martinkų kalbino Šiuolaikinės literatūros skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja dr. Donata Mitaitė.

Pokalbis įrašytas: 2013-08-07; iššifruotas ir užrašytas: 2014-01-09.

Pokalbis autorizuotas: 2014-04-30.

Pokalbio trukmė: 189 minutės ir 74 sekundės.

Pokalbį šifravo, užrašė dr. Neringa Markevičienė.